

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Incipit Missale scđm Ordina-
rium ecclesie Sleszwicensis.
Dominica prima aduētus do-
mini. Introitus.

De te leua-
ui animam
meam. de-
us meus in te
cōfido non
erubescam
neq; irride-
ant me ini-

mici mei. et eni vniversi qui te expec-
tant nō cōfundentur. ps. Uias tu-
as dñe demonstra michi. z semitas
tuas edoce me. Gloria patri z filio
et spiritui scđo. Sicut erat in princi-
pio et nūc et semp. et in secla seclorū
amē. Ad te leuaui ut supra. Ry-
ri eleyton nonies. Gloria i exel-
sis non dicitur p totū aduētum
nisi in festis scđorū. Collecta.

Quia quis dñe potentiam
tuā z veni. ut ab imminen-
tibus peccatorū nrōz piculis. te
mereamur ptigente eripi. te li-
berate saluari Qui cū prē z spū-
scđo uiuis et regnas de⁹. P oia
se. se. Amē. Lcō eplē bti Pauli
apli ad Romanos. C cap. xiiii.

Katres. Sciētes quia ho-
ra est. iā nos de sopno sur-
gere. Nūc eni ppior est nra sal⁹:
q; cū credidimus. Nōq; pcessit:
dies aut appropinquabit. Abi-
ciam⁹ ergo opa tenebrarū: z in-
duamur arma lucis. sicut in die
honeste ambulem⁹. Nōn in cō-
messatōibus et ebrietatibus: nō

i cubilib⁹ et impudiciis. nō in
cōtentōe z emulatiōe. Sed idu-
imīni dñm ihesum xpm. Grad.
Vniuersi qui te expectant. nō con-
fundētur dñe. Vias tuas dñe no-
tas fac michi. z semitas tuas edoce
me. Alla. Ostende nobis dñe mise-
ricordiam tuā. z salutare tuū da no-
bis. Alla. Sequētia sci euāgelii

I scđm Matheum. Cxxi.
In illo tpe. Cū appropin-
quasset ihūs ierosolimis. z ve-
nisset bethphage ad montē oliue-
ti: tūc misit duos discipulos di-
cēs eis. Ite in castellū qđ cōtra
vos est: et statim inuenietis asi-
nam alligatam et pullum cum
ea. Soluite. et adducite michi.
Et si quis vobis aliquid dixe-
rit: dicite quia dñs hūs op⁹ ha-
bet. et confestim dimittet eos.
Hoc aut totū factū est: ut adim-
pleretur qđ dictū est p pphetam
dicētem. Dicite filie syon. ecce
rex tu⁹ venit tibi mansuetus: se-
des sup asinā z pullum filii sub-
iugalis. Sentes aut discipuli: fe-
cerūt sicut pcepit illis ihūs. Et
adduxerūt asinā et pullū: et im-
posuerūt sup eos vestimēta sua.
et eū desup sedere fecerūt. Plu-
rima aut turba: strauerunt vesti-
mēta sua i via. Alii aut cedebāt
ramos de arborib⁹: et stenebāt
in via. Turba aut que pcedebāt
z que sequebātur: clamabāt di-
cētes. Osanna filio dauid: bene-
dictus qui venit in nomie dñi.
Credo dicitur in oibus officiis

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris
195 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 25 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 35 kr. pr. stk.

Ekspedition:
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83
email: hssdj@hssdj.dk
www.hssdj.dk

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:
Kim Furdal (ansv.)
Museum Sønderjylland
Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 58 60
email: kf@isl.dk

Lennart Madsen
Museum Sønderjylland
6100 Haderslev
Elsemarie Dam-Jensen
Museum Sønderjylland
6270 Tønder

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats og tryk:
Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

I dette nummer:

Carstens' Samling på CVU Sønderjylland 2006 211
På CVU Sønderjylland står en enestående samling af bøger fra det tidligere Tønder Statsseminarium. Svend Åge Karup fortæller her om en række af de bibliografiske perler.

Hvad blev der af Tønder Statsseminariums bogsamling? 219
Tønder Statsseminarium havde ved lukningen i 1990 en helt enestående bogsamling af »uvurderlig betydning«. Overinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland, fortæller her om bogsamlingens videre skæbne og fremtidsperspektiverne.

Regulering af den sønderjyske hesteavl i 1700-tallet 224
Den systematiske hesteavl i Danmark og hertugdømmerne har rødder, der rækker tilbage til en række love i 1700-tallets sidste årtier. Trine Skovlund Jørgensen har set nærmere på de første lovgivningsmæssige tiltag til hesteavlens fremme.

Det sydlige Jyllands natur på nettet 230
Museum Sønderjyllands afdeling for naturhistorie og palæontologi i Gram er i gang med et stort anlagt projekt for udvikling af Danmarks første virtuelle naturhistoriske museum. Projektleder Wilhelm L. Fabricius fortæller om projektet.

Set og sket i Grænselandet 232
Medlemskab af de danske mindretalsinstitutioner, søndagsfri for præster og nye valgkredse er nogle af de emner, som H.E. Sørensen tager op i grænselandskronikken for april kvartal.

Bognyt 242

Det sker – på Museum Sønderjylland 244

Bagsiden om forsiden 248
Det såkaldte »Slesvigske Missale«, en messebog for Slesvig stift fra 1486, er hertugdømmet Slesvigs ældste trykte bog. Konstitueret overinspektør Lennart S. Madsen, Museum Sønderjylland, har set på omstændighederne bag trykningen af den fornemme bog.

Forsidebillede:

Den første egentlige tekstside i »Missale Slesvicense«, trykt på bogens blad 9. Siden begynder med teksten »Incipit Missale secundum Ordinarium ecclesie Slesvicensis« (her begynder missalet efter den slesvigske kirkes ordning).

Carstens' Samling på CVU Sønderjylland 2006

AF SVEND ÅGE KARUP

I forbindelse med sammenlægningen af Tønder og Haderslev seminarier i 1990 blev en del af Tønder Statsseminariums bogsamling overført til Haderslev. Svend Åge Karup fortæller her om en række af de bibliografiske perler i denne del af det tidligere Tønder Statsseminariums bogsamling.

Carstens' Samling

Denne artikel har som hovedformål at beskrive det bibliotek, som er registreret under betegnelsen Carstens' Samling, og som befinder sig i magasinet på CVU Sønderjylland i Haderslev. Samlingen stammer oprindeligt fra Tønder Statsseminarium. For interesserede læsere, som måtte ønske at vide mere om de enkelte dele af Tønder Statsseminariums omfattende bibliotek, vil jeg henvise til Sigurd Schoubye: »Tønder Statsseminariums Bibliotek og dets Historie« i Sønderjydsk Månedsskrift, december 1947, og diverse kataloger samt min egen artikel i jubilæumsbogen »1788 – 1988. Tønder Statsseminarium. Et jubilæumsskrift«, red. af Svend Åge Karup, Jacob Rod og Gudmund Tybjerg, Tønder 1988.

Ved sammenlægningen af Haderslev og Tønder Statsseminarer i Haderslev i 1990 blev hovedparten af den bogsamling, som havde været opmagasineret på en loftetage i Tønder, bragt til Haderslev. Den pædagogisk-didaktiske del af dette bibliotek med mange tyske pædagogiske klassikere blev sorteret fra og opstillet af seminarielektor Holger Henriksen. Her står biblioteket i dag til mulig benyttelse, selvom der

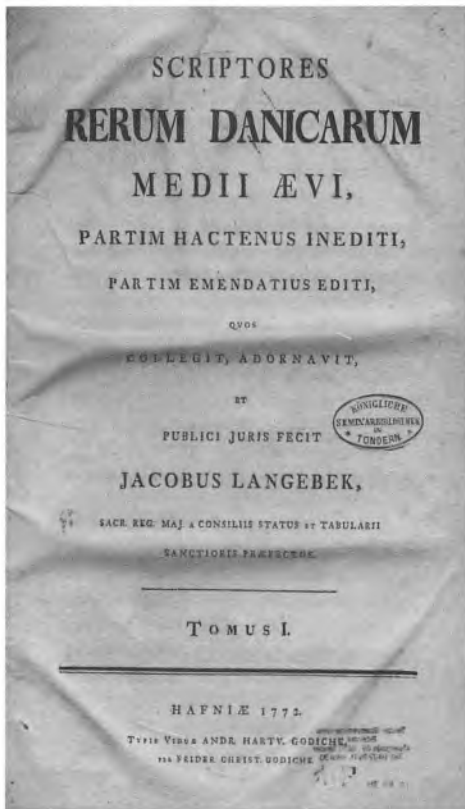
ganske vist mangler en biblioteksmæssig registrering.

Tilbage i magasinet i bygning C står således et overvejende tysksproget bibliotek på omkring 800 bind med religion, historie, geografi og oplysende litteratur. Det er dette bibliotek, som i 2005 er blevet sorteret og registreret, jeg vil beskæftige mig med i denne artikel. Vi har valgt at kalde bogsamlingen Carstens' Samling. Selv om hovedparten af bøgerne formentlig stammer fra provst Carstens' testamenterede samling til det daværende Tønder lærerseminarium omkring 1905, rummer samlingen også en del andre anskaffelser, hovedsagelig af almindennende karakter.

Den efterfølgende artikel vil beskæftige sig med hovedværkerne inden for en række genrer, som måtte være værdifulde for interesserede læsere.

Danmarkshistorier

Den kildekritiske Danmarkshistorie tager sin begyndelse med Arild Huitfeldts (1546-1609) »Danmarks Riges Krønike«, udgivet i 1595 til 1603. Den udgave, som befinder sig på CVU Sønderjylland, er et lidt ringere tryk fra 1650-52 i to foliobind. Det var den stærke efterspørgsel fra adelen og borger-skabet, som foranledigede trykning af disse bind. Arild Huitfeldt var kansler og historiker og deltog som sådan i hele datidens udenrigspolitiske eventyr sammen med Chr. IV. Venskabet med historikeren Anders Sørensen Vedel, der i 1575 havde oversat »Saxo Grammaticus« til dansk og udgivet Adam af

Forside af Jacob Langebeks kendte middelalder-samling.

Bremens nordiske kirkehistorie, tilskyndede Arild Huitfeldt til omfattende kildeindsamlinger og optegnelser, hvilket han som kongens kansler havde let adgang til. Den Danmarkskrønike, som han udgav, bygger da også som den første af sin art på originale kilder og dokumenter. Derfor har den fået en blivende værdi, der selv i dag er til debat blandt faghistorikere. Huitfeldt havde et ganske enkelt historiesyn, nemlig at historien gentager sig. Menneskene er og bliver ens til alle tider, og de samme begivenheder udspiller sig igen og igen. Derfor skal konger og

andre beslutningstagere læse om landets ældste historie for derigennem at styre og regere fornuftigt.

Selv om det ikke er en decideret Danmarkshistorie, foreligger Jacob Langebeks »Scriptores Rerum Danicarum Medii Aevi« som en meget værdifuld kildesamling. Jacob Langebek (1710-75) var først og fremmest arkivar, og som sådan satte han sig varige spor. I 1737 begyndte han udgivelsen af »Dänische Bibliothec«, om dansk kirke- og lærdomshistorie. Tysk var datidens lingua franca. Med redigering og udgivelse af »Danske Magazin« indtil 1752 satte han sig et værdigt minde. Det var hæfter fyldt med kilder, kommentarer og rettelser til Danmarkshistorien. Både den og »Dänische Bibliothec« står i samlingen næsten komplet fra første hæfte. Jacob Langebek var utrolig omhyggelig med sine kildeindsamlinger og studier, hvilket forhindrede ham i at afslutte en række projekter. I 1750'erne opnåede han et rejsestipendium fra kongen til at besøge Sverige, Finland, Rusland, Livland, Polen og resten af Østersøkysten med henblik på at opspore og afskrive kilder, som havde tilknytning til Danmarkshistorien. Det blev til 4.000 afskrifter, som egentlig skulle have været udgivet. Med »Scriptores Rerum Danicarum« fra 1772-74 i foliobind, hvis udgivelse blev bekostet af Suhm, har vi et bogværk, der indeholder de vigtigste kilder og skrifter til dansk middelalder.

Ove Mallings hovedværk »Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere« fra 1777 står som paradeeksemplet på datidens efterstræbelsesværdige borgerdyd. Ove Malling (1747-1829) blev protegeret af landets statsminister Ove Høegh Guldberg. Denne havde overdraget ham opgaven at skrive en lærebog i Danmarkshistorie til brug for de latinske skoler og betalte

rundhåndet for det. Ove Mallings værk fik stor betydning for vækkelsen af den historiske interesse i brede kredse, og den blev faktisk en folkebog. Gennem historiske fortællinger om store personligheder i Danmarkshistorien kommer en række værdifulde menneskelige egenskaber frem som religiøsitet, menneskekærlighed, tapperhed, flid og vindskibelighed. Den kunne nutidens ungdom godt lære noget af.

Fra samme tid foreligger Gebhardi og Christiani: »Kongerigerne Danmarks og Norges samt Hertugdømmerne Slesvigs og Holsteens Historie indtil vore Tider«, trykt i Odense 1780. Samlingen indeholder bind I, III og V om Danmark, Bind I om Norge og bind I og II om Slesvig og Holsten.

Som højdepunktet blandt 17-hundredtallets historieskrivning står vel Peter Frederik Suhms (1728-98) elleve bind »Historie af Danmark«, trykt i København 1782. Hvor populær hans Danmarkshistorie har været, kan man måske dømme efter det udtog, som Jørgen Kierulf gjorde og udgav i 1802. Den hed »Peter Frederik Suhm: Udtog af Danmarks, Norges og Holstens Historie til Brug for den studerende Ungdom« og ditto på tysk. Suhms Danmarkshistorie bygger på omfattende læsning og kildestudier fra forfatterens side, men hans skildring af de ældste tider væver dokumenter, sagn og myter sammen. Hans historiesyn var præget af oplysningstidens ligheds- og frihedsideal. Han tillagde »Sædernes Forbedring og Kundskabens Forøgelse« afgørende betydning. Systemskiftet i 1784, hvor progressive godsejere som brødrene Reventlow sammen med kronprinsen afløste den konservative Høegh Guldberg, støttede Suhm helhertet.

C. Munthe (1759-1814) var rektor ved latinskolen i Nyborg. Samlingen har en

Forsiden af Danske Magazin første bind.

morsom skolebog med titlen »De vigtigste indenlandske Tildragelser, og de mærkeligske Personers Levnedsbeskrivelser fra de ældste Tider til vore Dage. En Læse- og Lærebog i Fædrelandets Historie for Begyndere og Ustuderede«, trykt i København 1820. Her bliver der ikke lagt fingre imellem med hensyn til bogens adressater. Munthe udgav en række andre lærebøger i historie og geografi samt en verdenshistorie fra 1804, men samlingen ejer kun dette ene eksemplar.

Statistisk-topografisk litteratur

Samlingens absolutte topscorer er Caspar Dankwerths »Neue Landesbeschreibung der zwei Herzogthümer Schleswig und Holstein zusamt vielen dabei gehörigen Neuen Landkarten«, trykt i 1652. Caspar Dankwerth (ca. 1605 – 72) var født på Eiderstedhalvøen og døde i Husum. Han havde en leven-

Illustration af græs fra L. Hansen: PAN der Herzogthümer Schleswig, Holstein und Lauenburg oder Gräser und Halbgräser die daselbst wild wachsen, Flensburg 1862.

de interesse for historie og genealogi. Kartografen Johannes Mejer havde lige fuldført en række kort over Sønderjylland og Holsten og manglede en relevant tekst til disse kobberstik. Resultatet blev den flotte »Neue Landesbeschreibung...« med 37 kort af Mejer. De to personer kom i øvrigt i gevaldigt slagsmål om værkets økonomiske udbytte.

Jens Peter Trap er en selvfølge for et bibliotek af denne kvalitet. »Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget

Danmark« fra 1858-59 i fem bind er på mange måder et gennembrud. Ved siden af står hans »Statistisk-topografiske Beskrivelse af Hertugdømmet Slesvig« fra 1864 i to bind af samme høje kvalitet. Der er noget moderne over Trap, hvis værk nu er udkommet i fem udgaver. Seneste udgave startede i 1953 og blev afsluttet i 1970. Siden er der ingen, der har turdet binde an med en sjette udgave. Når Jens Peter Trap føles moderne, skyldes det mange ting, lige fra tekstens og beskrivelsernes kvalitet, som han havde fået fra stedkendte degne og præster, til den enkle måde, projektet fremstår på. Illustrationerne er kobberstik af meget høj kvalitet. Jens Peter Trap var ansat ved hoffet og varetog i lange perioder kabinetssekretærposten, specielt under Frederik VII. Som nærmeste medarbejder måtte Trap følge med på kongens utallige arkæologiske udgravningsrejser. Her benyttede han lejligheden til at udspørge lokale degne og præster om sognets oldtidsminder, statistik og skoleforhold. Alle disse oplysninger blev samlet til førsteudgaven i 1858.

Ud over Dankwerth og Trap indeholder samlingen flere mindre statistisk-topografiske værker, bl.a. to bind på tysk med titlen »Materialien zur Statistik der Dänischen Staaten aus Urkunden und beglaubten Nachrichten, nebst einer charakteristischen Uebersicht der Dänischen Literatur«, trykt i Flensburg og Leipzig i 1784.

»Neue Erdbeschreibung« af Anton Friedrich Büsching (1724-93) er ganske enestående og omfatter elleve bind fra perioden 1754-92. Værkets værdi består først og fremmest i den metodiske beskrivelse af verdens lande, som har haft stor betydning for den geografiske videnskabs udvikling. Büsching opholdt sig i Danmark i flere år, hvor han udgav »Nachrichten von den Zustän-

den der Wissenschaften und Künste in den dänischen Reichen und Ländern« i 1753ff. I 1754 blev han professor i filosofi i Göttingen (et universitet med en by!), men måtte hurtigt opgive embedet på grund af konflikt med universitetsledelsen. Derpå blev han protestantisk præst i Skt. Petersborg og fra 1766 skolebestyrer i Berlin. Hans succes hviler dels på det statistiske arbejde »Vorbereitung zur gründlichen und nützlichen Kenntniss der geographischen Beschaffenheit und Staatsverfassung der europäischen Reiche« fra 1758 og hovedværket, som vi har i samlingen »Neue Erdbeschreibung«.

Verdenshistorie

Kildekritikkens fader Leopold von Ranke (1795-1886) »Weltgeschichte«, trykt i Leipzig i 1886 i ni bind, mangler ikke. Leopold von Ranke rager op over alle andre tyske historikere i det 19. århundrede. Ud over verdenshistorie er hans historie over Preussen anerkendt.

Den mest succesfulde forfatter af verdenshistorie var Karl Friedrich Becker (1777-1806), hvis tolv bind »Weltgeschichte« alle findes i samlingen. Becker skrev verdenshistorie for børn og lærere, f.eks. »Die Weltgeschichte für Kinder und Kinderlehrer«.

Litteratur om Slesvig og Holsten

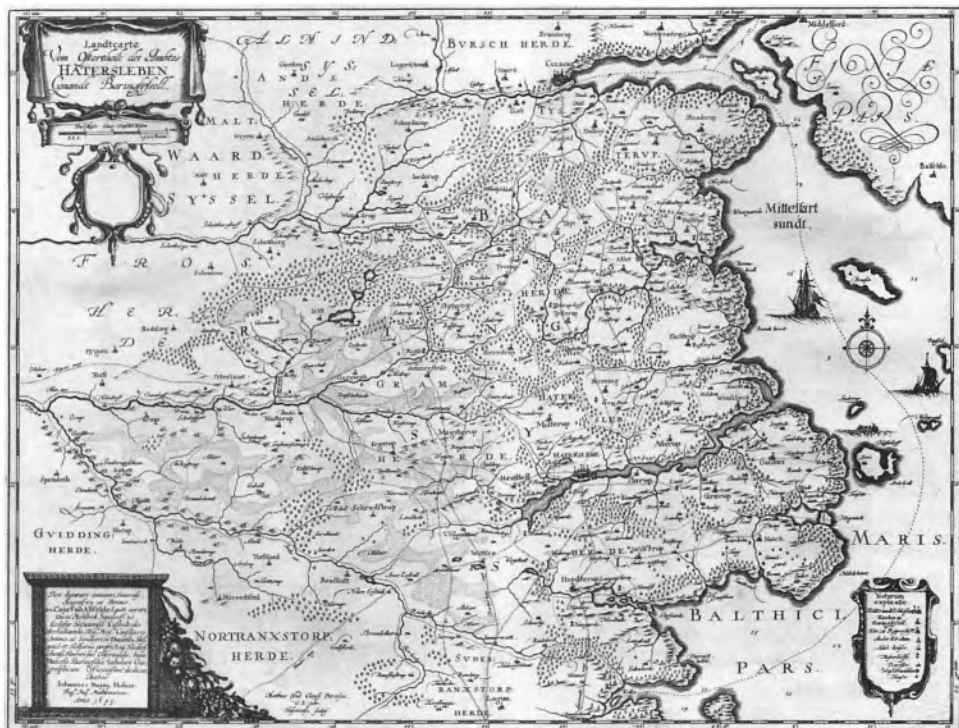
C.F. Allen (1811-1887) er selvfølgelig repræsenteret med to hovedværker i den nationalliberale stil. Det ene er hans værk om »Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland« i to bind fra 1857-58. Det andet hovedværk er hans »Haandbog i Fædrelandets Historie« fra 1840. Om nogen var C.F. Allen med til at forsyne den nationalliberale strategi og politik i konflikten med modstanderne i Slesvig og Holsten med danske, ja Ejerdanske argumenter. »Haandbog i Fædrelandets

Titelbladet på Dankwerths Neue Landesbeschreibung.

Historie« blev faktisk brugt på universitetet til o. 1900. Holdningen til den store tyske nabo er klar og afvisende. Allens buste var standardinventar i alle lærerværelser i Sønderjylland efter 1920.

I tre mapper ligger en række politiske pjecer. Jeg vil kun nævne Uwe Jens Lornsen, »Ueber das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein«, udgivet i Kiel 1830. Læg mærke til, at han skriver Schleswig-Holstein i ét ord. I virkeligheden er der tale om to selvstændige hertugdømmer. Det fremgår da også af de kommentarer, skriftet fremkaldte, bl.a. »Bemerkung zu der Schrift von Herrn Kanzleirathes Lornsen über das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein«, udgivet i Slesvig 1830.

Det nordlige Slesvig i Dankwerths Neue Landesbeschreibung.

Biografiske leksika – Gelahrt/gelehrt!

Samlingen på CVU Sønderjylland indeholder en række tidstypiske oplysningsleksika. Det kendteste er udgivet af Christian Gottlieb Jöcher (1694-1758), som var en i datiden kendt repræsentant for oplysningstiden ved universitetet i Leipzig. Her blev han professor i historie i 1732 og ti år senere universitetets bibliotekar. Han er i dag særlig kendt for udgivelsen af »Gelehrten-Lexikon« 1750-51. Dette leksikon indeholder biografier af filosoffer, teologer og andre lærde og betydelige personer fra tidernes morgen til 1750. Det anekdotiske vejer måske lidt for meget i sammenligning med moderne biografier. Hans firebindsværk indeholder ca. 60.000 navne og må betegnes som et

uundværligt opslagsværk til datidens lærde.

Det andet leksikon af samme karakter er udgivet af Johann Andreas Fabricius (1696-1769). Han hørte hjemme i Helmstedt og Leipzig. Hans trebindsværk »Abriss einer allgemeinen Historie der Gelehrsamkeit« udkom i årene 1752-54.

Ud over disse to indeholder samlingen yderligere to repræsentanter for det oplyste Europa. Gottlieb Stolle (1673-1744) var fra 1717 professor ved universitetet i Jena. Hans værk bærer titlen »Anleitung zur Historie der Gelahrtheit denen zum besten Freyen Künsten und der Philosophie« med tre dele i ét bind, trykt i Jena 1736. Heri meddeler han alt, hvad et videbegærligt oplysningsmen-

neske bør vide om moral, husholdningskunst og andre praktiske ting. Værket er resultatet af en række forelæsninger.

Endelig indeholder samlingen Johann Christoph Strodtmanns »Das Neue Gelehrte Europa, als eine Fortsetzung der dreyen Werke die bisher unter den Aufschriften Gelehrtes Europa, Geschichte der Gelehrten und Beyträge zur Historie der Gelahrheit«, trykt i Wolfenbüttel i årene 1752-1760. Et meget væsentligt bidrag til tidens tanker om oplysning. I dag ville vi sige dannelse.

Religionshistorie

Gottfried Arnold (1666-1714) skrev sit hovedværk »Unpartheyische Kirchen- und Ketzer-Historie. Vom Anfang des neuen Testaments bis auf das Jahr Christi 1688«, som vi har i samlingen. Udgiven er trykt i Schaffhausen 1742. Arnold var pietismens fortaler og professor i Giessen. Han holdt sig strengt til kilderne og søgte at bedømme kætterne efter deres egne værker og ikke modstandernes vidnesbyrd. Derved frigjorde han kirkehistoriskrivningen fra den dogmatiske binding. Værket er utrolig tekstholdigt i fire tykke bind i folio. Af samme forfatter findes i samlingen et bind med titlen »Wahre Abbildung der Ersten Christen. Im Glauben und Leben«, udgivet i Frankfurt am Main 1696.

Tønder Statsseminariums grundlægger provst Balthasar Petersen er repræsenteret med fire bind udgivet i 1781 med titlen »Das Leben und Leiden, Tod und Auferstehung samt Himmelfahrt Jesu Christi des Heilandes an den Evangelisten«. Typisk for tiden udgivet Im Verlag der Erziehungsanstalt armer Kinder in der Stadt Husum. Typisk oplysningstid og lidt pietisme! Han grundlagde lærerseminariet i Tønder

på grundlag af indtægterne fra gården Gørresmark. Hermed kunne der gives nogle unge mennesker et stipendium, som de kunne bruge til at hospitere i byens skoler med henblik på at uddanne sig som degne.

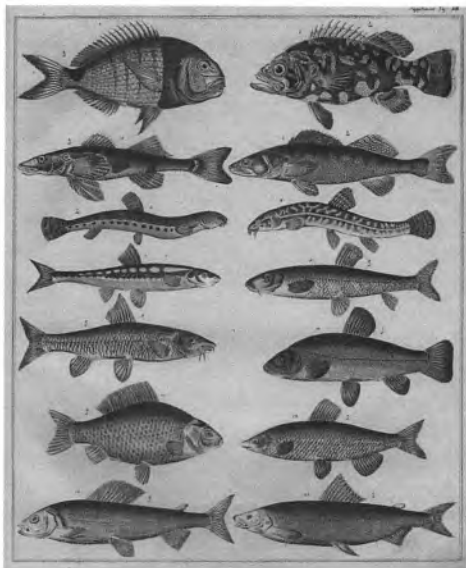
Samlingen indeholder også jubilæumstryk fra det 20. århundredes begyndelse som f.eks. D. Bernard Rogges »Illustrierte Geschichte der Reformation in Deutschland« fra 1905. Værket indeholder, som titlen lover, mange flotte illustrationer. Læseren bør huske på, at det tyske rige, som blev dannet i 1871 af Bismarck, i overvejende grad blev luthersk-evangelisk, i hvert fald nord for Mainfloden. Derfor var reformationen og Luther væsentlige identitetsparametre, ikke mindst i Preussen som udgjorde 3/5 af hele riget.

Skoleatlas

En helt speciel afdeling udgør illustrerede skoleatlas, som tyske forlag trykte i store oplag til den voksende uddannelsessektor. Uden at ville gå i detaljer med disse ofte farvetrykte atlas fra starten af 1800-tallet til Første Verdenskrig kan man generelt fastslå, at bestemte forlag og byer stod bag udgivelsen. Det har selvfølgelig hængt sammen med det specialudstyr, som var påkrævet ved produktionen af forskellige atlas. Byerne Gotha, Braunschweig og Glogau har været førende med forlagene Harck, Westermann og Richter.

Naturhistorie

Som uddannelsesinstitution har man købt talrige naturhistoriske værker ind i tidens løb. Jeg vil fremdrage et par hovedværker, som har været med til at sætte standarden for naturhistoriens og biologiens udvikling, og begge værker findes i reduceret form i samlingen. Alfred Edmund Brehm (1829-1884) udgav i årene 1864-69 det klassiske værk

Lorenz Oken var professor i Zürich. Hans hovedværk var *Allgemeine Naturgeschichte für alle Stände*, som blev forsynet med et illustrationsbind med 170 farvelagte tavler, heraf 21 med fugle og fisk, hvorfra denne illustration stammer.

»Tierleben«. Der er kommet mange senere udgaver af Brehms »Tierleben«, og vi har et bind, som hedder »Bilder aus Brehms Tierleben«. Brehm foretog talrige rejser til Afrika, Spanien, Skandinavien og Sibirien. I 1863 blev han direktør for Hamborgs zoologiske have. Ud over »Tierleben« udgav han mange rejseskildringer.

Dr. Friedrich Wilhelm Lorinsen udgav »Die Wichtigsten essbaren, verdächtigen und giftigen Schwämme«, o. 1850, med flotte farvelagte tegninger.

Lorenz Oken var professor i Zürich og grundlagde selskabet for tyske naturforskere og læger. Oken var måske den sidste videnskabsmand, som kunne skrive et monumentalt værk, begyndende med mineraler og sluttende med mennesket. Hans hovedværk hed »Allgemeine Naturgeschichte für alle Stände« i 13 bind i årene 1833-45. Vi besidder kun ét bind med »Abbildungen zu Oken's Naturgeschichte«, trykt i Stuttgart 1843. 179 farvelagte tavler, heraf 21 om fugle med 195 kolorerede fugle. Det er overordentlig flot.

Andre »rare« bøger

Forholdet til Danmarks norrøne besiddelser Island, Færøerne og Grønland ligger dokumenteret i 12 bind med titlen »Fornmanna sögur«, udgivet 1825-37, samt »Grønlands historiske mindesmærker« i tre bind fra 1838-1845. Hovedmanden bag denne store kildeudgivelse på islandsk var Carl Christian Rafn (1795-1864). Han stiftede det kongelige nordiske oldskriftselskab og grundlagde stiftsbiblioteket i Reykjavik i 1818, et bibliotek i Torshavn i 1827 og endelig ét i Nuuk i 1829.

Afslutning

At gå på opdagelse i en bogsamling som denne er utroligt spændende. Her udvikles historiebevidsthed, identitet og dannelse sideløbende, og menneskets udtømmelige idérigdom og søgen efter svar på alverdens ting står klarere end nogensinde. Derfor er det væsentligt og vedkommende at bevare og registrere bogsamlinger af denne karakter.

Hvad blev der af Tønder Statsseminariums bogsamling?

AF KIM FURDAL

*Tønder Statsseminarium havde ved lukningen i 1990 en helt enestående bogsamling af »uvurderlig betydning«, som efterfølgende er endt på en række forskellige institutioner, mens ca. 5.000 bind indtil 2004 endnu be-
fandt sig på det tidligere statsseminarium. Overinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland. ISL, fortæller her om bogsamlingens skæbne og fremtidsperspektiverne.*

Indledning

Da Tønder Statsseminarium i 1990 blev sammenlagt med Haderslev seminarium, det nuværende CVU Sønderjylland, blev der ikke blot sat et punktum for seminariets 200 års spændingsfyldte historie i grænselandet. Det blev også afslutningen på et centralt stykke bibliotekshistorie i hertugdømmernes historie. Museumsinspektør Sigurd Schoubye skriver således om bibliotekets betydning i 1947:

»Tønder Statsseminariums bibliotek – af omfang og værdi formentlig det betydeligste seminariebibliotek i Norden« og senere »Tager man i betragtning, at en meget stor del af de tyske biblioteker er gaaet til grunde under den anden verdenskrig, bl.a. den fornemme samling i Kiel, vil man forstaa, at bøgerne i Tønder Statsseminariums bibliotek er af næsten uvurderlig betydning – som det antagelig største privatbibliotek i Danmark og Tyskland paa dette specielle topografiske-historiske omraade«. De, som måtte gribe tilbage til Schoubyes fine oversigtsartikel, vil blive overbevidst om, at samlingen har en historie, et omfang og kvalitet, der

på fineste vis berettiger til de smukke ord. Dem, som har haft lejlighed til at se og gennemgå samlingen, er da heller ikke i tvivl om berettigelsen af disse ord.

Samlingens skæbne efter 1990

På den baggrund skulle man tro, at der blev truffet en fremtidssikret ordning for hele samlingen i forbindelse med seminariets nedlæggelse og sammenlægning med Haderslev Seminarium. Dette er imidlertid langt fra tilfældet og i forbindelse med nedlæggelsen blev samlingen splittet for alle vinde. En del af samlingen med de bibliografiske unika blev, som Svend Åge Karup har beskrevet det andet steds i nærværende tidsskrift, overført til Haderslev Seminarium. Andre dele kom til Det danske Centralbibliotek i Flensborg, Tønder Bibliotek, Lokalhistorisk Arkiv for Tønder kommune og en række andre institutioner ved tilfældighedernes spil. En del af bøgerne havnede på et tidspunkt sågar på et loppemarked ved Løgumkloster, hvor de ved et tilfælde heldigvis blev reddet. Endvidere blev en del af den overvejende teologiske litteratur overdraget til Statsbiblioteket og Universitetsbiblioteket under museumsinspektør Sigurd Schoubyes vejledning med det håb, at man derefter kunne koncentrere kræfterne om de fornemste ting. Det var ved den lejlighed endvidere Schoubyes ønske, at man så vidt muligt kunne undgå et brud med seminariebibliotekets traditioner.¹

En ikke uvæsentlig del af samlingen

er dog senere vendt tilbage til Tønder, hvor fonden »Den slesvigske Skolebogssamling« overtog bøgerne med henblik på en sortering og registrering af samlingen. Her har man bl.a. udarbejdet et foreløbigt alfabetisk katalog over »Schullehrer-Lesebibliothek der Probstei Tondern«, som er den ældste del af bogsamlingen, som Den slesvigske Skolebogssamling har modtaget, og som dækker perioden 1788-1988. Samlingen er identisk med det af provst Pahl i 1822 grundlagte »Schullehrer-Lesebibliothek«. ²

Overførelse af samlingen til Institut for Sønderjysk Lokalhistorie

I 2001 udarbejdede Museet på Sønderborg Slot på amtsborgmester Carl Holsts anmodning et notat om genstande, bøger og andet til belysning af den sønderjyske skolehistorie som led i en vurdering af behovet for et sønderjysk skolehistorisk museum. Baggrunden var ønsket fra en kreds af skolehistorisk interesserede om at etablere et skolemuseum i Over Lerte. Gennemgangen af de forskellige samlinger ved Inge Adriansen viste, at der i landsdelen

Da Institut for Sønderjysk Lokalhistorie (nu Museum Sønderjylland. ISL) hentede de første 100 m bøger, stod de bl.a. i dette undervisningslokale. Foto: Museum Sønderjylland. ISL.

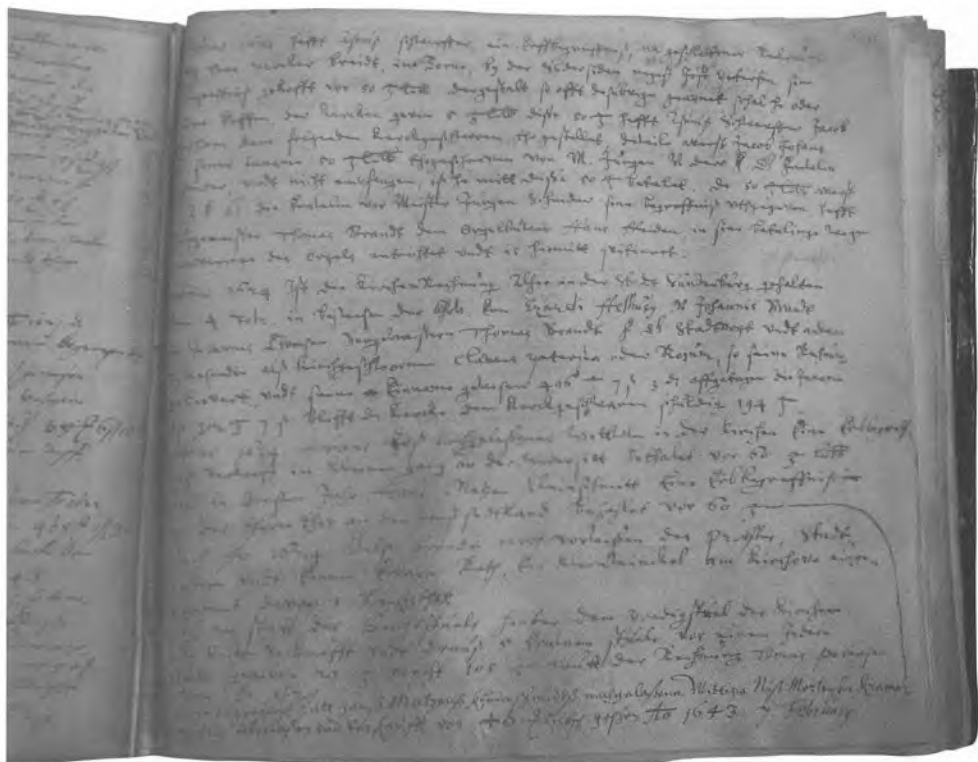
Samlingen rummer en lang række fine bøger som dette femte bind af »Allgemeine Historie der Natur«, trykt i Leipzig 1766. Foto: Museum Sønderjylland. ISL.

fundtes en række skolebogssamlinger, der med fordel kunne sammenlægges, og den slesvigske skolebogssamling burde placeres mere permanent i arkivsikre lokaler, hvor der ikke var adgang for uvedkommende.

På denne baggrund blev der i 2001 indgået en aftale mellem Museet på Sønderborg Slot, der har det museumsfaglige ansvar for den sønderjyske skolehistorie, og Institut for Sønderjysk Lokalhistorie om, at Instituttet skulle kontakte Den Slesvigske Skolebogssamling ved Ingolf Haase med henblik på en aftale om en overdragelse af samlingen til Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, der i forvejen havde en betydelig skolebogssamling. Ingolf Haase viste stor forståelse for at sikre samlingen på denne vis, og den 20. august 2003 besluttede Tønder byråd, at samlingen perma-

nent skulle flyttes til Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og Fonden for Slesvigske Skolehistorie, der var den formelt juridiske ejer af samlingen, som i den forbindelse skulle nedlægges. Herefter gik det mere praktiske arbejde i gang med nedlæggelse af fonden og overførelse af samlingen på ca. 200 m til Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Særlig den formelle procedure med nedlæggelse af fonden viste sig mere langvarig end oprindeligt antaget, og først i august 2004 forelå Civilstyrelsens godkendelse af fondens opløsning. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie havde ikke umiddelbart mulighed for at opbevare samlingen inden en større ombygning af sine magasiner, men takket være stor forståelse fra amtsmuseumsrådets side fik Institut for Sønderjysk Lokalhistorie mulighed for at

I forbindelse med flytningen af samlingen stødte museets medarbejdere også på håndskrevne bøger som denne, der formentlig er skrevet engang i 1600-tallet. Foto: Museum Sønderjylland. ISL.

opbevare samlingen i de sønderjyske museers fællesmagasin i Christiansfeld. I september 2004 blev den første halvdel af samlingen flyttet til museernes magasin, og september 2005 blev den sidste halvdel så overført til museernes magasin, i alt ca. 200 m bøger.

Samlingens fremtid

På dette tidspunkt var Institut for Sønderjysk Lokalhistorie på vej ind i museumskonstruktionen Museum Sønderjylland, der blev etableret på årets sidste dag i 2005. Foran står nu et større ordnings-, registrerings- og tilgængelighedsarbejde med samlingen. Tønder Seminariums bibliotekssamling bliver

næppe genskabt. Det er måske heller ikke nødvendigt i dens fulde udstrækning. Væsentlige dele af samlingen befinder sig under trygge og etablerede forhold. Mere afgørende for brugen og værdien af samlingen er det imidlertid, at samlingen bliver ordnet, og der bliver skabt en registrering over bibliotekets bogsamling, uanset hvor de måtte befinde sig. Derved vil det være muligt at skabe et overblik over den viden, som gennem 200 år har været genereret på Tønder Seminarium siden etableringen af seminariet i 1788.

Gennem en stor del af denne periode har seminariet været et af brændpunkterne i den dansk-tyske konflikt i græn-

selandet, hvilket meget tydeligt afspejler sig i bibliotekssamlingen. Meget karakteristisk står der ud for næsten 2/3 af de danske titler »overført til Haderslev«. Med oprettelsen af det delvis dansksprogede seminarium i Haderslev i 1884 blev seminariet i Tønder udelukkende tysksproget i perioden frem til 1920.³ Men statsseminariets bogsamling er ikke alene et anskuelsesbillede på den nationale konflikt fra midten af 1830'erne. Den er også et prisme, som gør det muligt for os at se nærmere på den fond af viden og kvaliteten af den, som har været til rådighed for eleverne fra i alt fald omkring 1850. Hvad det er for en viden, der er blevet indkøbt, og hvilke strømninger inden for de forskellige grene af forskningen, der har sat deres præg på Statsseminariet via bogsamlingen. Mange af eleverne har frem til Genforeningen haft deres virke i hertugdømmerne. Dermed har vi også en vis mulighed for at sige noget mere kvalificeret om, hvad det var, de tog med sig i bagagen og formidlede videre på skolerne i hertugdømmerne. I den forstand rummer Tønder Statsseminariums bogsamling mulighed for flere ph.d.-afhandlinger for dem, som måtte have interesse for den sønderjyske videns- og dannelseshistorie.

Dem er der såmænd ikke så få af. Siden nyheden spredte sig, at Museum Sønderjylland. ISL havde modtaget den tilbageværende del af bogsamlingen, har vi haft flere konkrete henvendelser på bestemte værker og litteratur inden for bestemte emneområder, bl.a. undervisnings sproget i Sønderjylland. En af disse var fra en tysk forsker, der arbejder med en registrering af regnebøger og regnehefter. Begge gange har vi desværre måttet skuffe de pågældende. Da samlingen endnu ikke er registreret, er den ikke offentligt tilgængelig, og selv

med den bedste vilje fra Museum Sønderjyllands side er det i øjeblikket ikke muligt at gennemgå 200 flyttekasser for at finde et mindre skrift, før samlingen er registreret og ordnet.

Dette er klart utilfredsstillende, men det er Museum Sønderjyllands håb, at samlingen kan blive opstillet, registreret og dermed gjort tilgængelig for offentligheden. Med bogsamlingens omfang er det en meget betydelig opgave, som ikke alene kan løftes med Museum Sønderjyllands eksisterende ressourcer. Det vil derfor være nødvendigt for en registrering og tilgængeliggørelse af samlingen med støtte og engagement udefra. For denne indsats får Museum Sønderjylland og borgerne til gengæld »en åben bog« til et indblik og en dybere forståelse af det sønderjyske »videnssamfund«, skolehistorie og dannelseshistorie gennem 200 år.

Litteratur

- Svend Åge Karup: »1788-1988. Tønder Statsseminarium«, Tønder 1988.
- Jens Kongsted Lampe: »Tønder Seminarie-Stat. Fortegnelse over lærere og dimitterende fra Tønder seminarium 1788-1963«, Aabenraa 1963.
- Sigurd Schoubye: »Tønder Statsseminariums Bibliotek og dets Historie« i: Sønderjysk Månedsskrift 1947, s. 238-249.

Noter

- 1) Ingolf Haase: »Den slesvigske Skolebogsamling. Projektskitse for oprettelse af en selvejende institution for slesvigske skolehistorie«. Upubliceret manuskript. Museum Sønderjylland. ISL.
- 2) »Den Slesvigske Skolebogsamling. Katalog nr. 1. Fortegnelse over Schullehrer-Lesebibliothek der Probstein Tøndern. Alfabetisk ordnet efter forfatter« Tønder 2002. Museum Sønderjylland. ISL.
- 3) Svend Åge Karup: »1788-1988. Tønder Statsseminarium«, Tønder 1988, s. 133.

Reguleringen af den sønderjyske hesteavl i 1700-tallet

Grundlæggelsen af hingstekåringen

AF TRINE SKOVLUND JØRGENSEN

Den systematiske hesteavl i Danmark og hertugdømmerne har rødder, der rækker tilbage til en række love i 1700-tallets sidste årtier. Trine Skovlund Jørgensen har set nærmere på de første lovgivningsmæssige tiltag til hesteavlens fremme.

Forord

I perioden 1779-1798 vedtoges fire lovgivninger, der skulle regulere hesteavl i Sønderjylland. Hesteavl skulle ikke længere være en tilfældighed, men organiseres. I den tidlige organisering af hesteavl finder vi kimen til de avlsforanstaltninger, der anvendes i dag. Kåring er for eksempel et produkt af udviklingen i lovgivningen i slutningen af 1700-tallet, hvis formål var at forbedre hestenes kvalitet.

Hestekåring - en nutidig avlsforanstaltning med dybe historiske rødder

Messecenteret i Herning danner hvert år i marts ramme om et af Europas største tilløbsstykker, når det gælder et arrangement inden for hesteverdenen, Dansk Varmblods Hingstekåring. Det er avlsforbundet Dansk Varmblod, som årligt afholder kåringen af hingstene.

Hingstekåringen som avlsforanstaltning går ud på at fremstille, bedømme og udpege de bedste avlsheste ud fra en række krav til hestens eksteriør, bevægelse m.m. Kåringen er den vigtigste konkurrence for hesten, idet kårings-

Den jyske treårige hingst »Alrup Munkedal II«, tilkendt førstepræmie ved landmandsforsamlingen i Odense 1900. Illustration: Tidsskrift for hesteavl 1900.

kommissionen skal afgøre, om hesten er god nok til at indgå i det videre avlsarbejde. Hvert avlsforbund har sine egne idealer eller avlsmål, som det efterstræber i jagten på det perfekte avlsmateriale under kåringerne. Kåringen af heste, hvor præmier og medaljer tilkendes de bedste føl, hopper og hingste, er et af de instrumenter, der findes til at regulere hesteavl i en særlig retning.

Hingstekåringen i Herning, der også omfatter afholdelsen af de sværeste klasser inden for ridebanespringning og dressur, er avlens største udstillingsvindue udadtil. Fremstillingen af det bedste avlsmateriale vil forhåbentlig anspro de nationale og internationale

hesteavlerekredse til at benytte en særlig hingste- eller hoppestamme i deres fremtidige opdræt.

Kåring er ikke et nyt instrument i dansk hesteavl, men har dybe, historiske rødder i den tidlige organisering af hesteavl, der indførtes først i Kongeriget Danmark og senere i Hertugdømmerne Slesvig og Holsten. De heste vi ser i dag, er i stor udstrækning et resultat af vore forfædres indgriben i naturen. Hestene er resultatet af en mangeårig, bevidst avl, der blev iværksat med udstedelsen af et helt lovgivningskompleks på dette område, som havde til hensigt at fremme hesteavlen såvel kvantitetsmæssigt som kvalitetsmæssigt.

Utilfredshed med hestenes kvalitet fremkalder lovgivning

Reguleringen af hesteavl ved hjælp af lovgivning begyndte først i Kongeriget og senere i Slesvig. Den politiske intervention i den danske og sønderjyske hesteavl med implementeringen af lovgivningskomplekset skete på baggrund af en udbredt utilfredshed med hestenes beskaffenhed.

I Slesvig var det især hingstenes beskaffenhed, som var utilfredsstillende, og som var årsag til klager. I Kongeriget var det ikke kun kvaliteten men også kvantiteten af heste, der var bekymrende, fordi stutterierne på herregårdene i Danmark var aftagende i antal.

Den politiske intervention i Sønderjyllands hesteavl skete små hundrede år efter den politiske intervention i opdrættet i Kongeriget. Her var det den enevældige konge, Christian V, der i 1686 udfærdigede en lov med henblik på at regulere avlen således, at kvaliteten og kvantiteten steg. Den organiserede hesteavl i Sønderjylland, der på det tidspunkt var underlagt Hertugdømmet Slesvigs særskilte lovgivning, ind-

ledtes med udstedelsen af loven, der vedrørte hingste i 1779, det vil sige knap 100 år senere i forhold til Kongeriget.

Hesten spillede en betydningsfuld rolle i landbruget og i militæret, som trækdyr og som datidens befordringsmiddel. Tillige var det en populær handelsvare. Den var uundværlig som arbejds- og trækraft i fredelige perioder, men også i perioder med krig var den en fast bestanddel af militæret. Hestens anvendelse var stor på tværs af samfundsgrupper og erhverv. Derfor må vi ikke undervurdere behovet for gode og stærke dyr.

Den tidlige intervention i hesteavlen

I dag er hesteavl en frivillig sag, og den danske regering har ikke fastsat regler for, hvilke dyr der må indgå i avlen. Enhver, som ejer en hoppe, kan få den ifolet med den hingst, der ønskes, uanset hestens alder, eksteriør, beskaffenhed m.m. Der er i princippet ingen krav at opfylde. Dog har hvert avlsforbund deres retningslinier for, hvilken type- og racehest de vil have indført i deres stambog, så det kræver, at hesteavleren

Slesvigsk hoppe »Elite«, født 1890. Ejer: J. Feddersen, Øster-Bargum. Illustration: Das Schleswiger Pferd.

I dag finder der ikke længere kåring sted i Sønderjylland. Billedet er taget fra hoppekåringen i Løgumkloster 1981. Foto: Elsemarie Dam-Jensen.

sætter sig ind i hingstens og hoppens afstamning og anlæg, hvis avleren ønsker at få afkommet kåret i det pågældende avlsforbund eller vil sælge det til en god pris. Det er med heste som med hunde og katte, at gadekrydset ofte indbringer opdrætteren en ringere pris i forhold til den stambogsførte hund og kat med den »rigtige« afstamning.

Fra 1600-tallet til slutningen af 1700-tallet greb de enevældige konger ind i hesteavlen i Sønderjylland og Kongeriget og befalede blandt andet, at det kun var avlsgodkendte hingste, der måtte bedække hopperne. Ved lov blev der foranstaltet bedømmelser af heste i lighed med de kåringer, vi kender i dag.

Selvom reguleringen af den sønderjyske hesteavl skete 100 år senere i forhold til resten af Danmark, så er der ligheder mellem de principper og grundsatninger efter hvilke, hesteavlen blev styret. Udviklingen af indholdet i hele lovgivningskomplekset for hesteavl i henholdsvis Kongeriget og Slesvig er ligeledes den samme.

Kendetegnende for indholdet i både den danske og slesvigske lovgivning er, at der blev ført en tvangspolitik i de første lovgivninger, som var karakteriseret ved bestemmelser, der skulle adlydes, ellers blev der indkrævet bøder. I tvangspolitikken blev der anvendt påbud og forbud som politiske instrumenter til at regulere avlen efter. Denne tvangspolitik, efter hvilken avlen blev styret, fandtes i lovgivningerne fra 1686-1785 for Kongeriget og i lovgivningerne fra perioden 1779-1785 for Slesvig. I disse love var det hovedsageligt ved tvang, at man søgte at fremme hesteavlen.

I 1785 blev denne tvangspolitik afløst af en såkaldt opmuntringspolitik både i Sønderjylland og i Danmark. Opmuntringspolitikken var kendetegnet ved, at de tidligere påbud bortfaldt, og hesteavlen ikke længere lå under for anordninger. I stedet for den hårde regulering af avlen gennem de politiske instrumenter, forbud og påbud, udlovede man præmier og penge for at opmuntre

folk til at avle gode kvalitetsheste på frivillig basis. Med andre ord skete der en ændring i anvendelsen af politiske virkemidler, så diverse påbud og forbud blev erstattet af økonomiske tilskyndelser til at avle gode heste.

Tvangspolitikken i den sønderjyske hesteavl
På grund af utilfredshed med hestenes beskaffenhed i Slesvig blev hesteavlen efter kongerigsk forbillede underlagt en lovgivning, som skulle regulere avlen. Selvbestemmelsen i hesteavl ophørte på flere punkter, og avlen blev underlagt en række påbud, som skulle tvinge avlen i en bestemt retning.

Den sønderjyske hesteavl blev med den første lovgivning af 13. januar 1779 underkastet en tvangspolitik. Med denne politik blev de sønderjyske hesteavlere pålagt visse retningslinier for brugen af deres hingste. Det var hovedsageligt ejere af hingste, hingsteholderne, der blev berørt af indholdet i lovgivningen. Loven indeholdt blandt andet kriterier, som hingsten skulle opfylde, før den kunne approberes, det vil sige godkendes som beskeler. En beskeler er en bedækningshingst. For eksempel skulle hingsten være mellem fire og femten år, og den skulle have en særlig højde. Derudover fandtes en række krav til hingstens eksteriør såsom små og ikke for brede ører og øjne der hverken måtte sidde dybt i hovedet eller være for små.

Denne forskrift for hingstens eksteriør m.m. var ikke tilfældigt sammenfat. Målet har været at avle en hest af en bestemt type med de efterstræbte karaktertræk. Retningslinierne var en del af den avlsstrategi, som skulle forbedre det fremtidige afkoms beskaffenhed i Slesvig ved at fokusere på hingsten.

Interventionen i den sønderjyske hesteavl skete ved hjælp af de politiske instrumenter påbud og forbud, og den

berørte i det store og hele kun hingstene og ikke hopperne. Det blev lovbefalet, at kun approberede hingste, som kunne opfylde eksteriørkravene m.m., måtte bedække hopper. Ejeren af en hingst, der ikke var avlsgodkendt, men som alligevel indgik i avlen, blev opkrævet pengebøder, som tilfaldt ejerne af de godkendte hingste.

Penge blev ikke kun anvendt som middel til at sikre, at loven blev adlydt. De blev også brugt til at tilskynde til avl. Ejeren af en avlsgodkendt hingst, der kunne dokumenteres at være fader til femten føl, blev belønnet med en præmie på 10-20 rigsdaler alt efter graden af dens kvalitet.

I tilknytning til lovbestemmelsen om den påkrævede avlsgodkendelse inden tilladelsen til bedækning kunne gives, blev der oprettet en besigtigelseskommission, der årligt skulle besigtige og bedømme hingstene. Kommissionen udgjordes af to kavaleriofficerer fra Slesvig og to kavaleriofficerer fra Holsten, der sammen med det pågældende distrikts amtmand skulle kåre hingstene. En kåret hingst blev brændemærket som et synligt bevis for dens avlsmæssige værdi, og uden dette brændemærke kunne den ikke tilkendes præmier. Den årlige hingstekåring trådte i kraft fra den 1. juli 1779. En anden bestemmelse, som berørte hingsteholderen, var forbudet mod at afhænde en avlsgodkendt hingst uden tilladelse fra besigtigelseskommissionen og amtmanden. Med andre ord var det forbudt at sælge den kårede hingst under femten år, med mindre en ny hingst blev anskaffet i stedet.

Virkningen af loven fra 1779 i Sønderjylland var imidlertid ikke tilfredsstillende. Derfor udkom en ny lov den 12. juli 1782, som fortsatte med at regulere den sønderjyske avl ved ufriheder i hingsteholdet.

Hingsten i fokus

I store træk var hovedformålet med loven fra 1779 at udelukke beskelere fra avlen, som fandtes udelige, fordi de ikke svarede i type til den standard, der fremgik i forskriften. I indsatsen for forbedring af kvaliteten blev der hovedsageligt fokuseret på hingsten med grundlæggelsen af hingstekåringen.

For at sikre en forbedring af kvaliteten på det fremtidige afkom blev der kun stillet krav til hingstens egenskaber og ikke til hoppens – i modsætning til Kongeriget, hvor også hoppen blev besigtiget og kåret. Hingsten skulle møde op til en påbudt kåring, som foretoges af besigtigelseskommissionen, og der var knyttet salgsbetingelser til hingsteholdet, der ved lovovertrædelse betød bøder. Derimod blev ejeren af den avlsdygtige hingst præmieret og belønnet økonomisk. Det er i denne politik, at grundstenen til kåringen lagdes for første gang. Besigtigelseskommissionens opgave minder i høj grad om en moderne kåringskommission, der ved selektion udvælger det bedste avlsmateriale.

Skærpede regler for hingsteholdet

Med lovgivningen fra 1782 fortsatte tonen og den hårde regulering fra den tidligere lovgivning, og 1779-loven blev udbygget på flere punkter. Kåringen skulle nu finde sted i hingstens 2-års alder, og de ukårede hingste skulle enten kastreres eller sælges til udlandet senest seks måneder efter den manglende kåring. Frasorteringen og selektionen i hingstens unge alder skulle sikre, at det kun var de bedste beskelere, der fik indflydelse på avlen, og resten blev, på et meget tidligt tidspunkt i deres liv, udelukket fra avlen enten ved et kirurgisk indgreb eller ved bortsalg. Til gengæld blev de kårede hingste brændemærket med en krone som bevis for

deres kvalitet, og ejerne af disse kårede hingste skulle føre et register over den enkelte hingsts bedækninger.

Opmuntringspolitikken indføres i år 1785
Hesteavl i Sønderjylland blev ikke en frivillig sag med de første lovbestemmelser for hertugdømmerne Slesvig-Holsten i slutningen af 1700-tallet. Kimen til de hestebedømmelser, vi kender fra nutidens dyrskuer og avlskåringer, skal vi blandt andet finde i lovbestemmelserne for hingsteholdet i Slesvig, som udkom i årene 1779 og 1782.

Den hårde regulering af hesteavlens vakte misfornøjelse i hesteavlerkredse. Derfor blev der i lighed med indholdet i Kongerigets lov fra 1785 slået en ny tone an i Slesvigs lovgivning fra samme år. Formålet med opmuntringspolitikken var at tilskynde folk til avl ved at udlove præmier til de bedste heste i stedet for at fremtvinge avlen gennem forskellige lovbestemmelser.

Med den nye opmuntringspolitik blev der indført et præmieringsystem, der ligner det fra dyrskuerne i dag.

Med indførelsen af præmieringsystemet blev der etableret to hestemarkeder, der havde til hensigt at samle hestene, som deltog i konkurrencen om at opnå de bedste placeringer og dermed præmierne. På de to hestemarkeder, der fandt sted i Flensborg i Slesvig og Itzehoe i Holsten, blev dette præmieringsystem sat i kraft i slutningen af 1700-tallet. Den bedste hingst fik en guldmedalje á 100 rigsdalers værdi og den næstbedste en sølvmedalje á 50 rigsdalers værdi. Hestene blev bedømt ud fra en række kriterier, blandt andet et krav til alderen, og de bedste hingste blev brændemærket med bogstaverne P.M. De præmierede heste kunne kun deltage en gang i konkurrencen på hestemarkederne.

Foruden hestemarkederne i de to

Slesvigsk hingst »Komet«, født 1907. ejer: Hesteavlsforeningen i Brøns. Illustration: Das Schleswiger Pferd.

byer foregik der også årlige præmieringer rundt om i amter og distrikter. På disse lokalforsamlinger var størrelsen af præmierne mindre, den ene på 20 og den anden på 10 rigsdaler.

Flere, men utvungne hingstekåringer

Hingstekåringerne i Flensborg og Itzehoe voldte imidlertid problemer for hingsteholderne, idet afstanden til kåringsstedet for mange sønderjyders vedkommende var for lang. Derfor trådte en ny forordning i kraft den 30. marts 1798, der bestemte, at hingstebedømmelserne, foruden i Flensborg og Itzehoe, også skulle foregå i Nordslesvig, nemlig i Løgumkloster og Kliplev.

Med lovgivningen fra 1798 cementeredes opmuntringspolitikken en gang for alle, og fordums påbud over for hingsteholderet blev fejlet bort. Hingsteholderen var ikke længere pålagt noget påbud, og han måtte bruge sine hingste, som han ville. Tidligere tiders tvang blev erstattet af selvbestemmelse i den forstand, at hingsteholderen måtte anvende sin hingst efter behag.

Med i lovgivningen var desuden en omfattende forskrift, som besigtigelses-

kommissionen skulle bedømme de hingste efter, som frivilligt deltog i kåringeren. I forskriften blev der lagt vægt på at fravælge hingste, der havde uklare øjne eller et dårligt syn. I det hele taget var der en lang liste af dårligdomme og lidelser, som kåringskommissionen skulle være opmærksom på under bedømmelsen, da man frygtede, at lidelser som f.eks. spat, der er en kronisk betændelse i hasen, og andre dårlige egenskaber skulle nedarves.

Hesteavl er en gammel tradition

Den organiserede hesteavl er en gammel tradition, og der flyttes hele tiden grænser for, hvordan vi fremavler vores heste. Der er sket en udvikling fra en tilfældig avl til en reguleret avl, hvor selektion og kåring har været med til at forbedre kvaliteten. De første spirer til de kåringer og dyrskuer, vi kender, blev grundlagt i slutningen af 1700-tallet i forsøget på at fremme hesteavlen.

I perioden 1779-1798 skete der en udvikling i den lovgivning, som de sønderjyske hingsteholdere måtte rette sig efter. Den korte periode belyser udviklingen af de midler til hesteavlens fremme, som har dannet basis for nutidige avlsforanstaltninger. Lovgivningskomplekset er kilde til etableringen af tvangskåringer, der udviklede sig til utvungne kåringer, der også i dag er en betydningsfuld avlsforanstaltning. Lovgivningen vedrørende hesteavl fortsatte i øvrigt op igennem 1800-tallet.

I dag er sidste skud på stammen kloning, der betyder kopi, men som langt fra er et accepteret instrument i avlen og i forfølgelsen på den ideelle hest. Kloning af heste er et hot emne på den etiske dagsorden og i de hestefaglige kredse, men fakta er, at den første hest allerede er blevet klonet.

Det sydlige Jyllands natur på nettet

Af WILHELM L. FABRICIUS

Museum Sønderjyllands afdeling for naturhistorie og palæontologi i Gram har det seneste år været hjemsted for udviklingen af Danmarks (Verdens?) første virtuelle naturhistoriske museum. Pilotprojektet er blevet til med finansiel støtte fra Kulturministeriet (300.000 kr. fra Provinspuljen) og Sønderjyllands Amtsråd (i alt ca. 600.000 kr.). Det har gjort det muligt fra grunden at opbygge en demonstrationsmodel, der nu står færdig. Af ophavsretsmæssige grunde er det dog endnu ikke

muligt at vise demonstrationsmodellen på nettet.

Der er tale om en web-portal, baseret på de grundlæggende museumsidéer om at indsamle og bevare, forske og forklare. Pilotprojektet har været fulgt af en baggrundsgruppe med repræsentanter fra Syddansk Universitet i Kolding, CVU-Sønderjylland (Læreruddannelsen i Haderslev), Sønderjyllands Amt (Naturafdelingen), Skov- og Naturstyrelsen (Statsskovdistrikterne) og Haderslev Kommune.

virnatmus Havørn
Haliaeetus albicilla

Udbredelse

Find mere om Havørn
Kort og godt
Beskrivelse
Udbredelse
Levested
Næring - føde
Formering
Årstidene
Taxonomi
Truet - fredet
Mere information
Galleri
Summary
Zusammenfassung

I Sønderjylland kan arten træffes året rundt. Der er 3 ynglepar, alle ved østkysten. I marsken, omkring Saltvandsøen og Det Fremskudte Dige holder man også gode chancer for at møde den.

På det virtuelle museum får hvert enkelt dyr, plante eller svamp sit eget udstillingslokale. Her kan man gå på opdagelse i Havørnens verden og læse om bl.a. dens udseende, forekomst og årsryklus.

Formålet er at indsamle og formidle viden om naturen i området, så skoler, uddannelsesinstitutioner og enkeltpersoner kan få kendskab til naturens mangfoldighed og vejledning i, hvordan de kan få adgang til naturoplevelser. Det er endvidere et formål at indsamle og bevare billeder og andre indtryk fra områdets tidligere og nuværende naturtilstand for eftertiden.

Tre grundsamlinger skal udgøre kerne i det virtuelle museum:

Artssamlingen, hvor dyr, planter og svampe, der findes inden for området, præsenteres i billeder, videoklip og tekster. Med tiden vil alle arter i området kunne få deres egen plads.

Naturtypesamlingen vil beskrive og dokumentere naturtyperne, som de findes netop her i det sydlige Jylland, med eksempler fra det geografiske område.

I *Lokalitetssamlingen* vil vi beskrive og illustrere de hundredvis af store og små naturlokaliteter i området gennem billeder, kort, forslag til ture og information om adgangforhold, fredning og muligheder for friluftaktiviteter. Desuden vil der være et afsnit om den kulturhistorie, der knytter sig til lokaliteterne.

Som noget helt nyt er programmet sådan indrettet, at den besøgende, blot med et enkelt klik, kan tilpasse informationernes sværhedsgrad efter sine forudsætninger. Vi har defineret tre målgrupper: I) Skoleelever samt alment interesserede borgere, der søger korte informationer, II) Gymnasiets naturfaglige undervisning og særligt interesserede borgere og III) Videregående uddannelsesinstitutioner (biologilærere og akademiske naturhistorikere).

Målet er ideelt, at samtlige opslag på portalen beskrives på 3 niveauer, hvor det er relevant.

Under arbejdet med det virtuelle museum kom vi også lidt ud i den rigtige natur. I Abkær mose stødte vi på denne smukke firpletet libel, der nu er sikret en plads i vores artssamling. Foto: Michael B. Bladt. Virnatmus.

Den geografiske udstrækning omfatter ud over Sønderjylland også Kolding, Vejen, Esbjerg og Fanø nykommuner, idet vi har taget hensyn til både Vadehavets og Statskovdistrikternes geografiske udstrækning.

Undervejs i konstruktionen af det virtuelle museum har vi udviklet en række muligheder for hurtig informationssøgning, der letter brugen af museets (med tiden enorme mængde af) informationer uden at fare vild.

Haderslev Kommune har fra 1. januar 2007 oprettet en stilling som projektleder ved museet, og vi søger nu om midler til opbygning af samlingerne og videreudvikling af projektet. Vi har mødt stor interesse overalt, hvor vi har præsenteret ideer og forarbejder. Vi håber derfor at kunne rejse midler, så en stab på 4-5 medarbejdere, i samarbejde med fotografer og naturhistorisk interesserede borgere, kan opbygge dette museum til gavn for kendskabet til det sydlige Jyllands rige natur.

Set og sket i Grænselandet

Grænselandskronik

Af H.E. SØRENSEN

Medlemskab af de danske mindretalsinstitutioner, søndagsfri for præster og nye valgkredse er nogle af de emner, som H.E. Sørensen tager op i grænselandskronikken for april kvartal.

Dansk, tysk eller »mindretal«?

Efter den sidste Grænselandskronik blev jeg ringet op af en læser, som spurgte, om jeg ikke syntes, det var godt, at forholdene i grænselandet nu er sådan, at mindretallene i modsætning til tidligere kan leve deres eget liv, næsten som de vil.

Jo, det er et stort fremskridt, at man ikke mere skal slås med hinanden, og at flertal og mindretal lever fredeligt side om side. Men jeg kan ikke lade være med at tænke på, hvad højskoleforstander Niels Bøgh Andersen sagde i en samtale for mere end 30 år siden: »I dag er det svært at være dansk i Sydslesvig, fordi det er blevet så let.« Han mente, at der ikke længere var en klar front, en modsætning mellem dansk og tysk – og det kunne se ud, som om der ikke var mere at slås for. Det var »nemmere« dengang, man skulle på barrikaderne! Det fik redaktør Jakob Kronika til at svare: »Vi må se at komme bort fra den frontstilling, vi har levet på siden 1920. Vi må fra at være anti lære at leve pro, pro vort eget såvel som pro de andres. Det kan være svært, men det må lykkes.«

Der er vist ingen tvivl om, at de to gamle kæmper begge havde ret. Ernst Christiansen fra Flensborg Avis formulerede mottoet »Front og bro« – at min-

dretallet skulle stå vagt (være i front) om sit eget danske liv og samtidig være en bro til det tyske – en slags formidler mellem Danmark og Tyskland.

Når man i dag læser udtalelser fra såvel det danske mindretal i Sydslesvig som det tyske mindretal i Sønderjylland og oplever det samarbejde, der er mellem de to folkegrupper, kan man primært kun glædes, men samtidig lurer den kætterske tanke, at mindretallene måske mindre definerer sig som danske respektive tyske, men mere som netop »mindretal«, hvor det at være i opposition til landsdelenes flertal er vigtigere end et folkeligt tilhørsforhold til »hjemlandet«, henholdsvis Danmark og Tyskland.

For godt et år siden foretog man en undersøgelse af det nationale »sindslag« blandt eleverne i Duborgskolens afgangsklasser. Resultatet blev senere udgivet som et lille hæfte (»Bonn-Erklæringen og de unge«) af Studiefællesskabet ved Dansk Centralbibliotek. Heraf fremgik det, at 18,8 pct. af eleverne følte sig som »danske«, 28,8 pct. som »tyske« og resten, 52,5 pct. – altså godt halvdelen – som »sydslesvigere«. Med bl.a. disse tal som udgangspunkt sagde generalkonsul Henrik Becker-Christensen i forbindelse med det danske årsmøde (Vanderup skole, 9/6), at »der mig bekendt ikke er nogen tyskere i denne landsdel, der ville drømme om at betegne sig som »sydslesvigere«. Og hvis de gør det alligevel, så er det, fordi de er påvirket i en dansk retning. For ordet »sydslesviger« bliver i dagens

Amtsborgmester Carl Holst åbner den 29. maj det nye hospice Sønderjylland i Haderslev, der tages i brug den 1. juni. Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswig.

grænseland brugt som en dansk mindretalsbetegnelse, en betegnelse, der signalerer tilknytning til det danske mindretal« (Fl.A.).

Efter denne konklusion skal altså de 52,5 pct. sydslesvigere lægges til de 18,8 pct. danske, hvilket betyder, at 71,3 pct. - næsten tre fjerdedele - af afgangseleverne følte sig som en del af det danske mindretal. Og så ser det jo slet ikke så slemt ud.

Bypræsidentens tale

Det er nok efter overvejelser som de foranstående, at fhv. landdagsmand Karl Otto Meyer gik i rette med den tale, som Flensborgs bypræsident Franz Hermann Laturnus holdt på dansk ved årsmødet i Flensborg.

Bypræsidenten sagde, at »danske børnehaver og skoler har stor tysk tilstrømning, og at det kun af de tyske forældre kræves, at de lærer dansk,« men

»det er nok kun de færreste, der får det gjort.« Han »håbede, at mindretallets foreninger vil åbne sig endnu mere for den tyske del af befolkningen.«

Meyer undrede sig over, at der ikke blev protesteret mod denne tale. Hvis tyske forældre sender deres børn i danske skoler og børnehaver, »har de valgt at være en del af vort mindretal, der ønsker at styrke fællesskabet i mindretallet og fællesskabet med det danske folk. Det er det, som forældrene bør få at vide ved indmeldelsen af børnene. Kan de ikke godkende dette, bør de sende deres børn i de tyske børnehaver og i de offentlige skoler og der kræve, at børnene også her kan lære det danske sprog, dansk kultur og danske samfundsforhold at kende. Vi kan og vil ikke betragte familier, der benytter vore skoler og børnehaver som »tyske familier«.

Han sluttede: »Bypræsidenten må

Zeppelinmuseet laver en model af Omaha Beach, bestående af 55 spanske ryttere. Her ses museets leder Manfred Petersen, der sammen med de frivillige har sat de store panserværnsforhindringer op. Foto: Hans Christian Gabelgaard. Jydske Vestkysten.

kunne forstå, at de danske skatteydere nok vil være med til at støtte et dansk mindretal, men næppe vil yde noget til, at tyske familier kan sende deres børn i vore skoler. Det er ikke den danske stat og dermed de danske skatteydere, der skal betale for tyske børns undervisning og uddannelse.«

Konklusionen er, at »talen skader vort mindretals forhold til det danske folk,« sagde mindretallets tidligere førstemand (Fl.A.).

Præster og frisøndage

Det vakte nogen opstandelse og en del moro, at en gruppe sønderjyske præster med sognepræst Gerda Jessen fra Arrild og Branderup i spidsen stillede krav om flere frisøndage, så de kunne være mere sammen med deres familie. Et af menighedsrådsmedlemmerne i Arrild, gårdejer Børge Jacobsen, afviste forslaget med den begrundelse, at »præster har da en rimelig arbejdstid mellem weekenderne,« og biskop Eli-

sabeth Dons Christensen, Ribe, sagde det kort og godt: »Når man bliver præst, ved man, at man skal arbejde om søndagen. Det nytter ikke at komme bagefter og ønske det anderledes.« Hun var dog ikke uvillig til at se på, at præster hjalp hinanden med at tage flere gudstjenester på enkelte søndage og derigennem fordelte arbejdet.

Gerda Jessen fik støtte fra bl.a. nabo-præsten i Toftlund, Gerda Gadegaard Melchiorson, mens deres kollega i Hørup, Agnete Raahauge, mente, at de var med til at »undergrave den agtelse, folkekirken nyder blandt sine medlemmer,« idet præsterne gennem deres præsteløfte har lovet at »beflitte os på at foregå menigheden med et godt eksempel under udførelsen af vores tjeneste.« Men, tilføjede hun, »hvordan i alverden vil præster forvente, at deres sognebørn kommer i kirke, når præsten selv åbenlyst tilkendegiver, at han eller hun ikke selv orker at gøre sit til, at der hver søndag er gudstjeneste i sognets kirke.« (Kristeligt Dagblad).

En fjerde kvindelig præst, sognepræsten i Hviding og Rejsby, Elisabeth Højgaard, skrev med spids ironi: »Så vidt jeg kan se, må summen af debattens indhold og omfang indtil videre være, at søndagens traditionelle gudstjeneste er genstand for umådelig stor og velment interesse blandt folkekirkens medlemmer, pressen og danskerne i almindelighed. – Jeg tror godt, jeg tør sige, at vi er mange præster, der glæder os til at se jer på søndag« (JV).

Tysk sprog i forvaltningen

Indenrigsminister Lars Løkke Rasmussen skrev i april til de sønderjyske kommuner og opfordrede dem til i en vis udstrækning at tilbyde tysk sprog i forvaltningen, både af hensyn til tyske statsborgere, det tyske mindretal og – det tyske sprog! Ligeledes burde kom-

munerne godkende, at f.eks. tyske skoler udformer deres vedtægter på tysk, hvilket må siges at være rimeligt nok.

Der bør være tysktalende personale på sygehuse og ikke mindst på plejehjemmene, da »behovet blandt mindretallets medlemmer for at tale tysk stiger med alderen,« skrev han (No.).

Det kunne måske være udmærket, om der på rådhusene blev angivet, hvilke medarbejdere der behersker nabo sproget, men helt ærligt tror jeg ikke, behovet er voldsomt stort for mindretallets medlemmer, der for noget nær hundrede procents vedkommende behersker dansk lige så godt som vi andre.

Mere sprog

Flyvestation Skrydstrup har skiftet navn til Fighter Wing Skrydstrup, og Prins Joachim har indviet stedets nye fane (Fl.A.). Det er endnu et skud i en omsiggribende udvikling. Det tidligere designseminarium i Højer tog navneforandring til Hojer College, og Aabenraa Handelsskole bærer det mundrette navn International Business College. Enhver kan selv fortsætte, så længe man har lyst.

Men hvad, sådan er der så meget.

Måske skulle vi overveje helt at skifte sproget – eller sprogene, vi er jo i en grænseegn – ud med noget mere moderne og strømnet? Noget globalt?

Retsopgøret - igen

På det danske mindretals årsmøde sagde undervisningsminister Bertel Haarder, der stammer fra Rønshoved, at der i tiden efter befrielsen i 1945 blev begået uret mod medlemmer af det tyske mindretal.

»Det er positivt, at der nu kommer en tilkendegivelse fra en ledende politiker om, at der blev begået uret mod nogle tyske nordslesvigere, og at de blev straffet for hårdt,« sagde formanden for

Flyvestation Skrydstrup skiftede navn til Fighter Wing Skrydstrup, og i den anledning slår Prins Joachim den 29. juni det første søm i fanen på Fighter Wing Skrydstrups nye fane. Foto: Ernst Winckelmann. Jydske Vestkysten.

mindretallet, Hans Heinrich Hansen, ikke uventet. Adskillige ældre mindretalsfolk sagde det endnu stærkere, mens pastor emeritus Günther Weitling mente, at man burde slå koldt vand i blodet. I virkeligheden var mindretallet sluppet nådigt. Der havde ikke fundet kollektive sanktioner sted, og ingen var blevet dømt uden en individuel retssag. Man måtte tage tiden i betragtning, og i sammenligning med visse andre lande – og hvad ledende mindretalsfolk selv havde frygtet – slap de tyske sønderjyder nådigt fra retsopgøret. Og i øvrigt havde den danske regering o. 1950 givet en de facto beklagelse af det skete (No.).

Den gamle redaktør og debattør Bjørn Svensson skrev i en længere redogørelse bl.a.: »Straks efter befrielsen blev størstedelen af det tyske mindretals mandlige befolkning afhentet og ganske rigtigt sat i varetægt uden lov og dom. Også mange uden skyld, og det er forståeligt, at bitterheden bliver familie-eje, (...) men baggrunden var, at man ville undgå en lynchjustits som den, der havde fundet sted i Frankrig. (...) Efter min mening, som jeg tilkendegav allerede i 1945, burde frontfrivillige ikke have været straffet, hvorimod de tidsfrivillige klart var hjemfaldne til straf efter den gældende straffelov« (No.).

Forstærkning af digerne

Den igangværende forstærkning af Ballum-Astrup-diget og Kong Christian X's Dige foran Rejsbymarsken kommer til at koste 6,2 mio. kr. mere end oprindeligt budgetteret. Efter den almindeli-

ge fordelingsnøgle skal staten betale halvdelen heraf, mens den anden halvdel fordeles mellem amt, kommune og lodsejere. Efter et møde mellem staten og de lokale instanser i april så det ud, som om sagen var i orden, men så meddelte ministeren for offentlige arbejder, Flemming Hansen, pludselig, at man kun ville betale 1,8 mio. kr. i stedet for de forventede 3,1. Det fik digegreven i Rejsby, Truels Stauning Jensen, til at beskyldte ministeren for chikane, da det satte hele projektet i fare. Folketingsmand Peter Christensen (Venstre), der er valgt i Løgumklosterkredsen og medlem af finansudvalget, var meget skuffet og fandt det nærmest latterligt: »Set i statssammenhæng er det jo et beløb, man ikke burde bruge megen tid på,« mente han og tilføjede: »jeg synes ikke ministeren kan være dette bekendt« (JV).

JydskeVestkystens lokalredaktør i

Gram Slot er blevet sat til salg af ejeren Greve Jens Brockenhuus-Schack. Foto: Hans Christian Gabelgaard. Jydske Vestkysten.

Museum Sønderjylland. Kulturhistorie Tønder præsenterer museets enestående flisesamling i nye rammer. Her ses overinspektør Inger Lauridsen sammen med direktør Frederik Paulsen, mens direktøren for Ny Carlsberg Fondet, Hans Edvard Nørregård Nielsen, ses i baggrunden sammen med formanden for Museum Sønderjylland, Anna Margrethe Ikast. Foto: Hans Christian Gabelgaard. Jyske Vestkysten.

Tønder, Uwe Iwersen, kommenterede: »Mærkeligt og uforståeligt er også det økonomiske dige-drama, der netop nu udspiller sig nord for Rømødæmningen. I Danmark og EU er vi så rige, at vi rask væk bruger 100 mio. kr. på at sikre en lille fisk, nemlig snæblen, overlevelse på vores klode. Fred være med den lille guldfisk, og de mange millioner skal være den vel undt. Alligevel underdrer det, at man syd for Tønder vil flytte diger og oversvømme enge for mange millioner, mens staten hårdnakket nægter at punge ud med de 1,8 millioner kroner (skal være 1,3 mio. HES), der mangler for at få digeforstærkningen ude i det yderste vest på plads.

Måske Verdensnaturfonden kunne

give en håndøre med. For som staten skalter i denne sag, er vi marskbeboere jo også en slags udryddelsestruet race.« Han sluttede med det gamle frisiske ordsprog: »Den, der ikke vil dige, må vige« (JV).

Fra løve til lam

Samme Peter Christensen sprang i foråret (sammen med en kollega) op som barske unge venstreløver og krævede liberal fornyelse af deres parti. Men det passede ikke de gamle i folden, og partiets markante retsordfører Birthe Rønn Hornbech kaldte det »talentløst brokkeri« og rådede dem til at »sætte sig ind i sagerne«, mens den tidligere landbrugsminister Britta Schall Holberg rent ud sagde, at »de skulle tage og holde kæft. Det ville klæde dem« (JP).

Da de gamle stridbare løvinder således havde luftet knurhårene, blev »løveungerne« påfaldende spage og trak deres forslag. »Jeg kan ikke tale om holdninger og langsigtede principper samtidig med, at jeg er ordfører for et regeringsparti,« sagde Christensen, som fremover ville lægge al sin »energi i at være administrator og ikke holdningsmenneske,« som han udtrykte det for at dække over sit nederlag med en snert af ironi (JP).

Nye valgkredse

Den nye valgkredsinddeling efter kommunalreformen betyder, at Sønderjylland slås sammen med Ribe og Vejle Amter til Sydjyllands Storkreds, og hver af de fire sønderjyske kommuner bliver en selvstændig valgkreds (JP). Da man kan stemme på de opstillede kandidater i hele storkredsen, betyder det, at kandidater, der er opstillet i de mest befolkningstunge områder som Esbjerg og Trekantområdet, vil have størst chance for at blive valgt – især hvis der er tale om folk, der er »berømte« i for-

Statsminister Anders Fogh Rasmussen besøger Sønderjylland sammen med den grønlandske landstyreformand Hans Enoksen og den færøske lagmand Joannes Eidesgaard. Her ses de tre på Dybbøl Banke. Foto: Karin Riggelsen. Der Nordschleswiger.

vejen. Da de fleste af de sønderjyske folketingsmedlemmer ikke er særlig kendte i resten af landet, kunne man frygte, at flere af dem må afgive deres mandater til folk, der er opstillet længere mod nord.

Det fik fhv. chefredaktør Karsten Madsen til at advare mod konsekvenserne: »En lokalt forankret kandidat, der er opstillet i sin hjemmekreds, vil ikke kunne trække stemmer i resten af opstillingsområdet, fordi han jo ikke er kendt fra medierne, sportens verden eller erhvervslivet. Det kan derfor hurtigt være slut med lokale kandidater, der har deres bagland i den lokale partiorganisation og på de lokale arbejdspladser« (Fl.A.).

Dagbog

4. april: For at modarbejde højskolernes krise tager Ungdomshøjskolen ved Ribe og Teaterhøjskolen i Toftlund ini-

tiativ til et fælles udviklingsprojekt for de sønderjyske højskoler (JV).

7. april: I forbindelse med Nationalmuseets renovering udstilles Skrydstruppen fra bronzealderen på Haderslev Museum (JV).

8. april: Nye skatteregler for grænsependlere får alvorlige konsekvenser for Aabenraa storkommune, som står til at miste o. 38 mio. kr. Borgmesteren i den nye kommune, Tove Larsen, og folketingsmand Peter Christensen tager sagen op med indenrigsminister Lars Løkke Rasmussen (JV).

11. april: Ledelsen af de europæiske mindretals ungdomsorganisationer holder kongres i Pec i Ungarn, hvor Stephan Kleinsmidt fra det tyske mindretal i Sønderjylland afløses som formand af en repræsentant fra det slovenske mindretal i Østrig (Fl.A., No.).

15. april: Norsk Hydro i Tønder etablerer en ny fabrik i byen Reynose i

Mexico. I forvejen har virksomheden en filial i Kina (JV).

19. april: Fabrikant Jens A. Freudendahl, JF-Fabrikken, Sønderborg, dør 86 år (JP, Fl.A.).

21. april: Ni sønderjyske virksomheder modtager æresdiplom for en ekstraordinær miljøindsats (JV).

Et lovforslag fra regeringen i Kiel sikrer fra 2008 økonomisk ligestilling mellem det danske mindretals skoler og folkeskolerne m.h.t. elevtilskud (Fl.A.).

22. april: Restaureringen af Eutin Slot i Holsten har kostet delstatsregeringen 20 mio. euro (ca. 150 mio. kr.). Slottet, der nu er museum, ejes af en fond (No.).

Aabenraa Havn afslutter årsregnskab for 2005 med et overskud på 5,28 mio. kr. Havnen blev i løbet af året anløbet af 494 skibe, som lossede 1,6 mio. tons gods (JV).

25. april: Skodborg Mejeri, der ejes af Uhrenholt-koncernen, lukkes, og produktionen flyttes til Fyn. 15 medarbejdere afskediges (JV).

26. april: Delstatsregeringen i Kiel fremsætter planer om at overføre Eckernførde-Rendsborg amter fra Sydslesvig til Holsten. Det kan få alvorlige konsekvenser for det danske mindretals organisationer i området (Fl.A.).

Forhenværende borgmester Ingolf Winzor, Sønderborg, dør 65 år (JV).

2. maj: Hygum Hjemstavnsgård freddes som en tids- og egnstypisk landbrugsejendom fra o. 1860 (JV).

6. maj: Avisen »Der Nordschleswiger« fejrer sit 60-års jubilæum som dagblad (No.). I forbindelse med jubilæet afholder de 29 europæiske mindretalsaviser kongres i Aabenraa, hvor journalisterne Ivan Zsolt (Ungarn), Jan Diedrichsen (Der Nordschleswiger) og Flemming Nielsen (Radio Syd) hædres for deres reportager vedr. mindretals-spørgsmål. Blandt kongressens gæster er den 94-årige tyske politiker Otto von

Habsburg, søn af Østrig-Ungarns sidste kejser (No.).

I præstegården i Døstrup findes to messehagler fra 1649 og 1800-tallet, som efter restaurering tages i brug ved en festgudstjeneste (JV).

I.P. Nielsen-Hjemmet i Sønderhav udbydes til salg (JV).

Der går efterhånden kanon i alt. Professor i landskabsarkitektur Malene Hauxter udpeger i en selvbestaltet kanon poppelalléen langs Mølleåen i Aabenraa som et af de tolv mest uomgængelige og umistelige værker i dansk havekunst (JV).

9. maj: Der er tre storkeunger i reden i Rudbøl. Nogle uger senere er der kun én tilbage. Det skyldes muligvis mangel på føde (JV).

11. maj: Pensioneret sygeplejerske Esther Balle, Løgumkloster, får af landstingsformand Jonathan Motzfeldt overrakt det grønlandske hjemmestyres for-tjenstmedalje i sølv (Nersornaat) for sin indsats inden for det grønlandske sundhedsvæsen (JV).

12. maj: Noldemuseet i Seebüll holder rejsegilde på en ny fløj, der bl.a. skal rumme restaurant, butik og foredrags-sal (JV).

JydskeVestkystens chefredaktør Mette Bock udnævnes til Årets Erhvervs-kvinde 2006 (JV).

Fhv. amtskommunaldirektør Vagn A. Harsberg dør, 88 år (JP).

17. maj: Toldvæsenet opsætter scan-nere ved hovedvejene, hvorved man kan aflæse alt, hvad der måtte være i en lastbil eller container (JV).

Skuespilleren Kurt Ravn modtager Rødekros kulturpris (JV).

18. maj: Danmarks Naturfredningsforening og Dansk Ornitologisk Forening opgiver deres protester mod den nye Als-motorvej (No.).

Rødning Biograf har verdenspremie-re på filmen »Da Vinci Mysteriet«, få

timer før filmen vises officielt på Cannes-festivalen (JV).

Skærbæk Museum åbner sæsonen med en udstilling af maleren Agnes Smidts billeder (JV).

20. maj: Direktøren for Sønderborg-Revyen Leif Maibom modtager Dansk Solist Forbunds æreslegat (Fl.A.).

19. maj: Den nye politireform betyder, at politigården i Aabenraa fremover som den eneste i Sønderjylland holdes døgnåben (JV).

20. maj: Det lokale teenageband Blue Night i Jels genopstår for en aften i forbindelse med en indsamlingsfest for Jels Motel og Sportscenter (JV).

Rederiet Adler Schiffe åbner turistrute mellem Rømø og Helgoland (JV).

Vadehavsregionen markedsfører bl.a. fødevarer under mærket »Vadehavsguld«. Det skulle efter erfaringer fra Holland give en stærkt forøget omsætning på de mærkede produkter (JV).

24. maj: Danmarks næstældste kvinde, tidligere købmand på Rømø Jenny Andrea Kristensen, Haderslev, dør 108 år.

26. maj: Der afholdes »grænseløs messe« ved Sæd. Messen åbnes af prins Joachim og den slesvig-holstenske ministerpræsident Peter Harry Carstensen (No., JV).

30. maj: Hertug Hans den Yngres »ringrendingsbane« ved Sønderborg Slot genskabes efter en donation fra A.P. Møllerfonden (JV, No.).

Hospice Sønderjylland i Haderslev indvies af amtsborgmester Carl Holst (JV, No.).

1. juni: Det store naturgenoprettingsprojekt, der skal sikre snæblens overlevelse, indledes. Der skal i alt bruges 105 mio. kr. (bl.a. EU-midler) for at sikre den sjældne fisk i Vidåen, Ribe Å, Sneum Å og Varde Å (JV).

Tidligere folketingsmedlem for

Fremskridtspartiet, den 70-årige Uwe Jensen (engang hotelejer i Tønder), bliver i USA idømt 14 års fængsel for forsøg på våbensmugling (JV, JP).

2. juni: Ambassaderåd Peter Silberg fra den tyske ambassade i København hjemkaldes. Han har »indlagt sig stor fortjeneste med hensyn til udbygningen af de dansk-tyske relationer,« siger formanden for Bund Deutscher Nordschleswiger Hans Heinrich Hansen ved afskedsfesten i Aabenraa (No.).

3. juni: Sønderborg-Revyen indleder sin 25. sæson (JV, No., Fl.A.).

7. juni: Den lukningstruede Rødding Højskole tager kampen op og søger ny forstander. Fremover skal skolen »have en helt klar samfundsorienteret profil som stedet, hvor der bliver diskuteret historie, kultur og politik,« siger bestyrelsesformanden Søren Vang Rasmussen (JV).

9. juni: Zeppelin-Museet i Tønder anlægger en miniudgave af invasionsstranden »Omaha Beach« med 55 såkaldte »tjekkiske pindsvin« (JV).

10. juni: Der planlægges en omfartsvej vest om Abild mellem rundkørslerne nord og syd for byen (JV).

Religionshistoriker Helge Clausen, født i Vojens, erhverver doktorgraden fra Det Pavelige Katolske Akademi i Krakow i Polen for en afhandling om katolsk litteratur i Danmark (JV).

Flyvestation Skrydstrup holder åbent hus og opvisning af bl.a. flyvende materiel for omkring 75.000 besøgende (JV, No., JP).

12. juni: De danske årsmøder afholdes i Sydslesvig (JV, Fl.A.).

13. juni: I søen vest for Glücksborg Slot har man ved hjælp af radar lokaliseret ruinerne af det gamle Ryd Kloster (Fl.A.).

Damgaard Telecom i Padborg sælges til investeringsfirmaet Nordic Capital. Damgaard har o. 1000 medarbejdere i

flere lande og nåede en omsætning i 2004-05 på 12 mia. kr. (No.).

Det tidligere Designseminarium i Højer foreslås omdannet til en designefterskole med elever fra 8.-10. klasse (No., JV).

Vildsvin »truer« den danske grænse til glæde for jægerne og til stor frygt for svineproducenterne (JV).

Det tyske mindretal samler alle sine ledende funktioner i en nybygning ved Det tyske Centralbibliotek i Aabenraa (JV, No.).

15. juni: På Gottorp Slot åbnes en ny permanent udstilling om menneskets forhold til døden gennem 4500 år med bl.a. museets berømte samling af mose- lig fra jernalderen (Fl.A.).

Greve Jens Brockenhuus-Schack sætter Gram Slot til salg (JV).

16. juni: Genforenings- og Grænse- museet ved Frederikshøj indvier en ny fløj (JV, No.).

Lederen af Grænseforskningsin- stitutet i Aabenraa, Jørgen Kühl, der stammer fra Sydslesvig, udpeges som rektor for det nye danske gymnasium i Slesvig (Fl.A., JV, No.).

17. juni: Der afholdes fælles dansk- tysk gudstjeneste i Bov med deltagelse af biskopperne fra Slesvig og Haderslev (No.).

18. juni: Museum Sønderjylland, Kulturhistorie Tønders enestående fli- sesamling genåbner i ny opsætning (JV).

19. juni: Det tyske mindretal afholder den årlige Knivsbjergfest (No.).

22. juni: Et forslag om at ændre vej- navnet Hærvejen til Hellevad-Bov-Vej opgives efter massiv lokal protest (JV, Fl.A.).

23. juni: OAK-fonden bevilger 1,1 mio. kr. til genskabelse af de gamle kongelige anetavler, der tidligere hang i Dronning Dorotheas Kapel på Sønder- borg Slot (Fl.A.).

25. juni: Forskningslektor Søren R. Fauth, Tønder, bliver dr. phil. på en afhandling om den tyske filosof Scho- penhauer (JP).

26. juni: Pensioneret lærer Hans Jørgen Henningsen, Flensborg, udnæv- nes til aresformand ved sit 50-års jubilæum ved Det lille Teater, hvor han var formand gennem 28 år (Fl.A.).

28. juni: Den barokke slotspark ved Glücksborg Slot skal genskabes (No.).

Det årlige rigsmøde mellem den dan- ske statsminister Anders Fogh Ras- mussen, den grønlandske landsstyre- formand Hans Enoksen og den færøske lagmand Jóannes Eidesgaard holdes i Kollund. Forud for mødet havde de tre politikere bl.a. besøgt Danfoss Universe og Dybbøl Banke (No., Fl.A., JV).

28. juni: Den delvis frilagte Valde- marsmur ved Dannevirke åbnes for publikum (Fl.A., JV).

29. juni: Det Regionale Faglige Kul- turmiljøråd for Sønderjyllands amt ud- sender i serien Sønderjyllands Kultur- miljøer to hæfter om bl.a. levende hegn og sønderjyske gårde (JV).

Selskabet Dansk Jernbane fremsætter planer om genåbning af Tønder-Ting- levbanen (No.).

En strid om betaling for programmer og sendetilladelser mellem Danmarks Radio og Kabel Deutschland truer muligheden for at kunne se dansk fjern- syn i Sydslesvig (Fl.A.).

30. juni: De danske Gymnastik- og Idrætsforeningers landsstævne åbnes i Haderslev af statsministeren og prins Joachim. 13.800 idrætsudøvere deltog i indmarchen på stævnestadion (JV, No.).

Forkortelser

Fl.A.: Flensborg Avis

JP: Jyllands-Posten

JV: Jydske Vestkysten

No.: Der Nordschleswiger

Graasten

Poul Andersen: »Graasten – et slot og et sogn«. Historisk Forening for Graasten by og egn 2005 (Genoptryk). 280 sider, ill. Pris: 180 kr.

Som Augustenborg voksede Gråsten op i skyggen af slottet, men i modsætning til Augustenborg fik Gråsten aldrig status af flække. Det med skyggen er nu lidt af en tilsnigelse, for uden slottet var byen næppe vokset frem. Det er derfor med god grund, at Poul Andersen valgte at kalde sin bog »Graasten – et slot og et sogn«. De to dele er uadskillelige.

Bogen udkom oprindeligt i 1986, men har længe været udsolgt og efterspurgt. Historisk Forening for Graasten by og egn har derfor valgt at genoptrykke bogen uændret. På vej mod en kommunalreform i 2007 var det måske en idé at føre Gråstens historie videre fra 1945, hvor Poul Andersen sluttede bogen, og frem til 2006.

kf

Slesvig, Preussen, Danmark

»Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie«. Bd. IV.

Udg. af Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. 407 sider, ill. Pris: 275 kr.

Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie står for udgivelsen af værket Kilder til dansk forvaltningshistorie. Bind IV. Dette værk omhandler den sønderjyske forvaltningshistorie.

Slesvig, Preussen, Danmark præsenterer over for forskere, lokalhistorikere og slægtsforskere de centrale og særlige sønderjyske kildegrupper, der beskriver forvaltningshistorien frem til 1970. Bogen er, som titlen også refererer til, inddelt således, at hertugdømmernes (Slesvigs) forvaltning indtil 1864/1867 beskrives gennem bl.a. Tyske Kancelli, amtsforvaltningen og kirkeforvaltningen. Derefter følger den preussiske forvaltning med statsborgerforhold, erhvervsforhold, skoleforhold m.m. Et mindre kapitel omhandler overgangstiden 1918-1920, mens de særlige sønderjyske forhold efter 1920,

bl.a. det nationale register, domænegårde og invalidenævn, præsenteres.

Bogen er et pragtværk for alle, der ønsker at dykke ned i arkiverne. De gode og korte beskrivelser af kildetyper indeholder en kort præsentation og transskription af en valgt kilde med kommentarer til begreber; dertil kommer henvisninger til lovgrundlag. Efter gennemgangen af forvaltningen/embedet gøres der rede for kildeværdien og anvendelsesmuligheder for forskning. Der henvises til de steder, hvor kilderne befinder sig – hovedsagelig Statens Arkiver og offentlige arkiver. Ønsker man at se, hvorledes kildetyperne er blevet brugt i forskning og lokalhistorieskrivningen, er der henvisning til litteratur for de enkelte typer. Sidst i bogen er der henvisning til arkivregistraturer og generel litteratur om sønderjysk historie. Fra Museum Sønderjylland. ISL kommer en lang række af de billeder, der følger med de enkelte kildetyper; samtidig er en række arkivalier blevet gengivet.

Enkelte steder er litteraturhenvisningerne ikke korrekte; det er naturligvis ærgerligt, men litteratur kan findes. Det kan også oplyses, at den omtalte protokol for arbejder- og bonderådet i Haderslev Kreds befinder sig på Haderslev Byhistoriske Arkiv.

Bent Vedsted Rønne

Folkesagn fra Løjt

Erling Dissing: »Den hovedløse præst – og andre folkesagn fra Løjt Land«. Aabenraa 2005. 92 sider, ill. Pris: 249 kr.

Folkesagn er godt stof, behagelig fri for historievidenskabens snærende bånd og til gengæld fyldt med historier. Denne verden og Løjt Lands smukke natur har Erling Dissing forenet i bogen »Den hovedløse præst – og andre folkesagn fra Løjt Land«. Sagnene er udgangspunkt og afsæt for en række stemningsmættede billeder af de lokaliteter på Løjt, som indgår i sagnene. I den forstand er bogen i lige så høj grad en fotobog som en samling folkesagn fra Løjt.

Selv om ambitionsniveauet tydeligvis er meget højt, så har det ikke været nogen let

opgave at smelte stemningsfulde billeder fra lokaliteterne sammen med sagnene, hvor fortællingen er i centrum.

kf

Mindesmærker i Gråsten

»Mindesmærker, monumenter m.m. i Gråsten Kommune«. Gråsten 2006. 36 sider, ill. Pris: 25 kr.

Der synes at være en stigende interesse for mindesmærker og monumenter i disse år, måske som et udtryk for den stigende nationale tænkning, der i øjeblikket præger det danske samfund. Lokalhistorisk Arkiv for Gråsten By og Egn har ønsket at gøre kommunens borgere og byens turister opmærksomme på de mange mindesmærker, monumenter og skulpturer, som man kan finde rundt om i kommunen. Resultatet er blevet et lille hefte i farver med et billede og en tekst om hvert af disse i alt 50 mindesmærker og monumenter. Bagerst i heftet er de plottet ind på et kort, så de er lette at finde.

En guide i ordets bedste forstand, men man kunne nok have arbejdet lidt mere med layouten.

kf

I orgeltonernes verden

Thorkild Sandbeck: »I orgeltonernes verden«. Skib Forlag, Stenstrup 2005. 184 sider, ill. Pris: 298 kr.

Udgangspunktet for denne bog har ifølge forfatterens forord været et ønske om at skrive en jubilæumsbog i anledning af 50-års jubilæet for orgelbygger-slægten Bruhn. Forfatteren udvidede imidlertid sin synsvinkel til også at omfatte kortere beskrivelser af en lang række andre danske orgelbyggere samt et kapitel om orglets historie.

Bogens tyngdepunkt er ubetinget kapitlerne om orgelbyggerne af Bruhn-slægten samt orgelbyggeren P.G. Andersen. Kapitlerne giver et væld af oplysninger og er særdeles velskrevne; ikke mindst beretningen om orgelbyggerne Bruhn fra Aabenraa giver et kærkomment tilskud til dansk orgelhistorie.

Denne lidt usædvanlige blanding af et festskrift og en almen fremstilling af dansk orgelhistorie er absolut blevet læseværdig. Meget prisværdigt tynges bogen ikke unødigt af fagudtryk; men også fagfolk vil kunne finde mange gode oplysninger samlet i denne bog.

Sandbeck har et levende sprog, og de mange interessante detaljer kombineret med et overve-

jende godt billedmateriale gør, at man som læser bliver underholdt og samtidig får noget at vide.

Hans Christian Hein

Danfoss Hydraulik

Vagn Bender: »Danfoss Hydraulik gennem 40 år«. Historien om et forretningsområdes etablering og udvikling. Danfoss, Nordborg 2004. 210 sider, ill. Pris: 150 kr.

Bogen er udgivet af Danfoss A/S og fortæller historien om Danfoss Hydraulik fra den spæde start i 1960 med en licensaftale med Lynn Charlson og frem til år 2000, hvor divisionen indgik i det nyetablerede selskab Sauer-Danfoss Inc. Forfatteren har som ledende ingeniør, marketingschef og direktør været med i virksomheden fra 1960 frem til 1994.

For at tage det negative først så er bogen til tider meget teknisk og tenderer i passager til at være en opremsning af produkter. Dertil kommer en udpræget brug af »business-engelsk«, der for den indforståede er oplagt og naturligt, men som for den udenforstående virker en anelse påtaget. Det skal retfærdigvis siges, at forfatteren er opmærksom på problemet og har understøttet bogen med en ordforklaring over de fleste begreber og forkortelser, der ikke umiddelbart forklares i teksten.

På positivsiden bliver man med sikker og kyndig hånd ført gennem de 40 år og mere til. Historien om den amerikanske drøm repræsenteret ved Lynn Charlson tilbage i 1930'erne, ORBIT-motoren i 1950'erne, licensaftale, salg, marketing og produktudvikling i 1960'erne og frem er fortalt med engagement, nerve og ofte personligt med små anekdoter.

Et af de helt centrale begreber i fremstillingen er et produkts livscyklus: Det begynder med en idé, derefter følger en konstruktions- og udviklingsperiode. Produktet introduceres på markedet, og derefter (såfremt det slår an) kommer »de lykkelige år« med vækst, fremgang og optimisme. Efter en sådan ekspansionsperiode følger så en modnings- og mætningsfase, hvor salget flader ud, og produktionen stabiliseres. Såfremt der ikke i tide bliver satset på forbedrede produkter og nyudvikling, kommer der herefter, når produktets levetid nærmer sig sin afslutning, et fald i omsætning og indtjening.

Fortsættes side 246

Det sker – på Museum Sønderjylland

Frøslevlejrens Museum tilbage til Nationalmuseet

Strukturreformen har medført dybdegående organisatoriske ændringer af det sønderjyske museumsvæsen – (foreløbig) ikke hvad angår form og indhold, men organisatorisk. Landsdelens statsanerkendte museer skal fremover drives samlet under navnet Museum Sønderjylland. Men hvordan ser fremtiden ud for Frøslevlejrens Museum, der ikke deltag i den nye museumskonstruktion – og hvorfor gør Frøslevlejrens Museum i grunden ikke det?

Det sidste skyldes grundliggende institutionens historik. Siden museets start i 1969 har det været ejet af Nationalmuseet, og dette (juridiske) forhold har der ikke været ændret på, skønt museet rent organisatorisk har været gennem en del turbulens. Fra 1969 til 1989 blev Frøslevlejrens Museum drevet under Frihedsmuseet i København, som var og er en del af Nationalmuseet. I disse 20 år var der ikke ansat en faguddannet inspektør i Frøslev. Det blev der i 1989, da museet efter længere tids diskussioner om dets fremtidige drift og status blev omorganiseret. Det kom nu også til at omfatte et Røde Kors Museum, som blev etableret i en renoveret fangebarak.

Den nye museumskonstellation kom til at hedde *Museet for Frøslevlejren og Dansk Røde Kors Museum*. Konstellationen blev drevet som en selvejende institution, og Nationalmuseet indgik en samarbejdsaftale om driften med Den Selvejende Institution Frøslevlejren (som i realiteten var Sønderjyllands Amt og Bov Kommune) og Dansk Røde Kors. Der blev dannet en museumsbestyrelse, som afspejlede den nye driftsform. Ejerforholdet ændredes dog ikke: museets to

bygninger og samlingerne ejedes fremdeles af Nationalmuseet.

I 1998 ophørte samarbejdet med Dansk Røde Kors, og Røde Kors museum blev nedlagt. Frøslevlejrens Museum blev igen drevet alene, nu med Nationalmuseet, amt og kommune som driftspartner. Ejerforholdene blev naturligvis ikke ændret, og lederen af Frøslevlejrens Museum blev nu direkte ansat på Nationalmuseet.

Alt tyder på, at Frøslevlejrens Museum i forbindelse med strukturreformen overgår fuldstændigt til Nationalmuseet pr. 1. januar 2007. Det vil betyde, at museet ikke længere vil være en selvejende institution, dets bestyrelse bliver nedlagt og museets leder vil fremover referere direkte til Nationalmuseets direktion. Amtets hidtidige tilskud overgår til staten, og alt tyder på, at Ny Aabenraa Kommune vil videreføre Bov Kommunes hidtidige driftstilskud.

Siden 1989 har Frøslevlejrens Museum haft et fortrinligt samarbejde med de statsanerkendte museer i landsdelen. Museet har været fuldgyldigt medlem af Amtsmuseumsrådet og dettes forretningsudvalg, hvor museets leder har deltaget i møderne på lige fod med lederne fra de statsanerkendte museer. Dette faglige samarbejde vil naturligvis fortsætte på trods af de mange organisatoriske ændringer – og er i øvrigt blevet formaliseret i Museum Sønderjyllands vedtægter.

For publikum vil tilbageførslen til Nationalmuseet ikke umiddelbart føre til større ændringer – bortset fra, naturligvis, at der vil være gratis entré!

Henrik Skov Kristensen

9. aug. – 7. jan.: **Arkæologi Haderslev. Oldtid og middelalder**
Keramik fra renæssancen. Udstilling som belyser keramikens former og funktioner i Nordeuropas renæssance.
- fra 1. mar.: **Slesvigske Vognsamling, Haderslev**
Åbent kl. 13.00 - 16.00.
4. juni - 24. sept.: **Kulturhistorie Aabenraa. Søfart – landbrug – byhistorie**
»På rejse mod gud – Sønderjyske kirkeskibe«.
. okt. - 5. nov.: Udstilling af flaskeskibe.
6. og 17. sept.: **Jacob Michelsens Gård i Kolstrup**
Udstilling og bagedage. Åbent kl. 14.00 - 17.00.
. okt.: Åbent hus fra kl. 14.00 - 17.00.
6. aug. - 22. okt.: **Kunstmuseet Brundlund Slot**
Grænselandsudstillingens kunstnere går i clinch med Kunstmuseets samling.
5. juni - 1. okt.: **Kulturhistorie. Sønderborg Slot**
»Renæssancen – igen – igen«. Om kunstmaleren Carl Chr. Magnussen og den »Cumberlandske« samling på Sønderborg Slot.
2. aug. - 25. sept.: **»Tekstiler til stol og krop – striber på langs og tværs«.** Stoftrykker- og Væverlauget fejrer deres 60-års jubilæum og viser nyfortolkninger af de traditionelle begreber møbel- og beklædningsstoffer.
. okt. til 31. dec.: Kunstnergaven til Sønderjylland.
- fra medio maj: **Cathrinesminde Teglværk**
Udstilling om teglværket Grønlands keramiske industri.
- indtil 22. okt.: **Kulturhistorie Tønder**
»Renæssancen –igen – igen«. Renæssancens stiltræk og dens gendigtninger.
- fra 18. april: **Nye permanente udstillinger vedr. fajancer og hollandske fliser.**
0. sept. - 5. nov.: **Kunstmuseet Tønder**
»Roskilde Landevej« – Axel Bentzen, malerier.
. okt. - 10. dec.: »ID 1900« – Citroën ID 19 og 1900-tallets danske malere.
- . apr. - 31. dec.: **Drøshes Hus, Tønder**
»Vor tids orkis« En lærer og hendes elev – kniplelærer Karen Hoffritz og elev Rose-Maria Helle.
- i maj - 22. okt.: **»Handel i Tønder i 100 år«.** Tønder Handelsstandsforenings 100-års jubilæum.
- fra 13. apr.: **Højer Mølle**
Snæbelprojektets betydning for fiske- og fuglelivet i Vidå-systemet.
- permanent: **Naturhistorie og palæontologi. Gram Lergrav**
Udstilling af Gram Lergravs fossiler.

Denne faldgrube er Danfoss Hydraulik så åbenbart ikke faldet i. Igennem hele perioden, men særligt fra midten af 1970'erne, dvs. i »de lykkelige år«, er der tale om en næsten konstant udvikling og tilpasning af produkter og marked. Man fornemmer i beskrivelsen en stolthed for både virksomhed og produkter, og indtrykket af hæderlighed og succes er overvældende.

Bogen er foruden ordforklaringen også udstyret med et stort biografisk afsnit samt med en oversigt over nye produkter, vigtige anvendelser af Danfoss Hydraulik samt organisationsdiagrammer. Med på positivlisten skal også nævnes, at bogen fremstår sober og redelig. Den er trykt på kraftigt glittet papir, er rigt illustreret og så godt som rensat for trykfejl.

Leif H. Nielsen

Socialpolitik i Nordslesvig 1840-1880

Gerret Liebing Schlaber: »Sozialpolitik im Schleswiger Land 1840-1880«. Band 39, Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins. Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins und Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, 2005. 432 sider. Pris: 30 euro.

Gerret Schlaber arbejdede fra 1999 til 2002 på universitetet i Odense med sin ph.d.-afhandling om udviklingen i socialpolitikken i hertugdømmet Slesvig. Det er denne afhandling, der nu foreligger i udgivelse. Afhandlingens er ud over en afdækning af socialpolitik som en faktor i udviklingen af den moderne velfærdsstat i 1800-tallet også endnu et bidrag til Slesvigs historie. Udgangspunktet for afhandlingen er en forståelse af socialpolitik som samfundets ydelser til de borgere, der ikke var i stand til at forsørge sig selv. Gerret Schlaber regner hertil ikke blot materiel levestandard, men også adgang til uddannelse og lægehjælp. Det er altså en meget bred ramme, der ridses op omkring afhandlingens centrale pointe, nemlig hvorfor socialpolitikken fik den udformning, den gjorde, og hvilke konsekvenser, den havde, for både modtagerne og samfundet i det hele taget. Gerret Schlaber sætter socialpolitikken i relation til den moderniseringsproces, der foregik i 1800-tallet, og ser på vekselvirkningen mellem dem i forhold til både intentioner, lovgivning og udførelse.

Den behandlede periode er afgrænset til tiden mellem 1840 og 1880 ud fra den betragt-

ning, at i 1840 var kriserne i begyndelsen af 1800-tallet overvundet, og i 1883 blev den moderne lovgivning, der dannede grundlag for velfærd, indført. Disse fikspunkter danner rammen om afdækningen af en socialpolitik, der bestod af fattigforsorg. Hvis man ønskede at få offentlig forsørgelse, så måtte man flytte til fattighuset eller fattiggården og dér arbejde for føde og husly. Det fremføres, hvordan fattigdom i det 19. århundrede ramte flere og flere, og behovet for en socialpolitik derfor blev påtrængende. Under den tøvende modernisering i perioden blev der dog ikke iværksat foranstaltninger, der kunne forebygge fattigdomskonsekvenser, men kun modvillige og nødtørftige reaktioner på ændringer i samfundet ud fra en betragtning om, at det var samfundsmæssigt klogest at holde de fattige under kontrol. De fattige blev gjort ansvarlige for deres egen situation, og myndighederne gav dem ikke mulighed for at hjælpe sig selv ud af fattigdommen. Realiseringen af socialpolitikken, dvs. varetagelsen af de fattige, var samtidig de lokale myndigheders ansvar, og det konstateres, at den strengeste socialpolitik blev ført dér, hvor der var de største modsætninger mellem fattige og velhavende. Den modsætning sås endvidere tydeligst i sognene på vestkysten. Heri ses en påvisning af de regionale forskelle, der også prægede perioden, samtidig med, at det også afdækkes, hvorvidt skelsættende begivenheder som i 1848-50 og 1864 fik betydning for socialpolitikken. Gerret Schlaber kan dog samtidig fremlægge, at de vigtigste impulser til en mere human socialpolitik kom fra dem, der havde den mest direkte kontakt med de fattige, for eksempel lægerne. Socialmedicin var det område inden for socialpolitikken, der udviklede sig hurtigst, men generelt var socialpolitikken blot symptombekæmpelse. Moderniseringen på området tog først for alvor fart med reformer i 1880'erne, da ansvaret overgik til centrale myndigheder i stedet for lokale.

Udgivelsen imponerer med en rigdom af enkeltheder, der giver læseren forståelse for det meget omfattende og grundige kildearbejde, der danner fundament for afhandlingen. Enhver med interesse for socialpolitik generelt og måske især for forståelsen af, hvordan tankegangen omkring samfundets pligt til at sørge for sine borgere har udviklet sig, kan hente megen god information og inspiration hos Gerret Schlaber.

Birgitte Thomsen

GRÆNSEFORENINGEN

For 100 kr. om året kan du blive medlem af Grænseforeningen. Så modtager du seks gange om året bladet GRÆNSEN samt Grænseforeningens smukke Årbog. Ring eller skriv efter Grænseforenin-

gens brochure: Postboks 9074, Grænseforeningen, Peder Skrams Gade 5, 1022 Kbh. K. Telefon: 33 11 30 63. Du er også velkommen til at kontakte din lokale formand:

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Højer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrid Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Erik Heissel
Venbjerg 33
Djernæs
6100 Haderslev
tlf. 74 57 52 87

Sønderborg Amt

Ivan Skjoldager
Grundtvigs Allé 6
6400 Sønderborg
tlf. 74 43 19 41

Aabenraa Amt

Jørn Ulrik Larsen
Farverhus 112
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 62 23

*Bagsiden
om
forsiden*

Sønderjyllands første bogtrykker

Gutenberg opfandt bogtrykkerkunsten i Mainz omkring 1450, og blot 36 år senere blev den første trykte bog udgivet i hertugdømmet Slesvig. Det drejer sig om det såkaldte »Slesvigske Missale«, en messebog for Slesvig stift. Heri findes de faste bønner samt anvisninger for, hvordan messen skulle gennemføres i alle kirker i Slesvig stift. Bogen blev trykt af Steffen Arndes, der blev født i Hamborg omkring 1450 og fik sin uddannelse hos en af Gutenbergs elever i Mainz. I perioden 1470-1484 opholdt han sig i Italien, hvor han en tid drev eget værksted i Perugia og bl.a. trykte bøger for den danske jurist Jacob Langebek.

1484 må han dog være blevet kaldet til Slesvig for her at åbne eget trykkeri med henblik på at trykke messebogen. Det var den rige staller Laurens Leve i Morsum på Strand, der betalte hovedparten af udgifterne til trykningen. Han sørgede for at indrette værkstedet og for at sikre Arndes et underhold, mens bogen blev trykt. Steffen Arndes skulle nemlig ikke blot trykke bogen, men også selv skære og støbe bogstaverne til trykningen.

Hertil må der være medgået et par år, for selve bogen udkom først i 1486.

»Missale Slesvicense« består af 265 blade i folioformat og betegnes som et af de fornemste af de ældste tryk i Nordeuropa. Det oprindelige oplag må have været på mindst 300 bøger, men der er i dag blot bevaret fire eksemplarer, hvoraf ingen er helt komplette. Bedst bevaret er det ene af de to eksemplarer, der findes på Det Kongelige Bibliotek i København. Her mangler blot messebogens eneste træsnit forestillende Maria og Johannes under korsset. Af de to øvrige eksemplarer befinder det ene sig på Landesmuseum i Gottorp, hvorimod det andet endnu opbevares, hvor det altid har været – i kirken i Nebel på Amrum. Messebøgerne var nemlig beregnet til at skulle befinde sig hos stiftets præster, så de kunne gennemføre messen på den måde, biskoppen og kapitlet havde bestemt.

Straks da bogen var færdigtrykt, må Arndes være flyttet til Lübeck med sit værksted, for samme år udgav han en bog i denne by. Herefter var han aktiv som bogtrykker i Lübeck frem til sin død i 1519. Ud over missalet er hans kendteste bogtryk en bibel på neder tysk fra 1494.

LSM